

# วัดนิเวศธรรมประวัติ

วัดนิเวศธรรมประวัติ

4.3135

16





สำนักพิมพ์ธรรมประเวศ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์และแจกจ่ายพระอารามทั่วราชอาณาจักร

สำนักพิมพ์ธรรมประเวศ โทร. ๐๒-๖๒๖๖๖๖๖

## สำเนาพระราชดำรัส

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว  
ตอนหนึ่งในการถวายพระอารามนี้มีว่า



“จะทรงบูชาพระพุทธศาสนาด้วยของแปลก  
ประหลาดแลเพื่ออาณาประชาราษฎร์ทั้งปวงได้ชม  
เล่นเป็นของแปลก ซึ่งไม่เคยมีในพระอารามอื่น  
มาก่อนใช้ว่าจะเลื่อมใสในลัทธิศาสนาอื่นนั้นห้ามมิได้”

สำนักหอสมุดแห่งชาติ

หอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร

เลขที่ ๒๙๔.๓๑๓๕



หอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร

เลขที่ ๒๙๔.๓๑๓๕

๐ ๔ ๑ ๖

๒๙๔.๓๑๓๕

๒๙๔.๓๑๓๕

๐ ๔ ๑ ๖

NATIONAL LIBRARY OF THAILAND  
SUPHANBURI



3 1111 90012513 7

# วัดนิเวศธรรมประวัติ

วัดนิเวศธรรมประวัติ ตั้งอยู่บนเกาะลอย ตำบลบ้านเลน อำเภอบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ด้านตะวันตกของพระราชวังบางปะอิน เป็นพระอารามหลวงชั้นเอก ชนิดราชวรวิหาร บริเวณวิสุคามสีมาอยู่ภายในกำแพงแก้ว ยาว ๑ เส้น ๔ วา ส่วนกว้าง ๑๖ วา ๖ นิ้ว มีเสาศิลา (สี่มณฑล) กำหนดเขตอยู่บนกำแพงแก้วทั้ง ๒ ด้าน ซึ่งขนานไปกับพระอุโบสถเป็นรูปสี่เหลี่ยม บริเวณวัดโดยตลอดมีแนวกำแพงรั้วเหล็กล้อมโดยรอบทั้งสี่ด้านตอนเหนือเป็นเขตพระอุโบสถ หลังพระอุโบสถตลอดตอนใต้เป็นที่ตั้งฆาตาสประกอบด้วยศาลาการเปรียญ หอไตรโรงเรียนปริยัติธรรม และหมุกุฎี ถาวรวัตถุการก่อสร้างก่ออิฐถือปูนตามแบบศิลปะโคธิค ที่ชาวตะวันตก (ฝรั่ง) นิยมสร้างเป็นศาสนสถานในคริสต์ศาสนา

ประวัติการก่อสร้างปรากฏในแผ่นศิลาจารึกซึ่งอยู่ในพระอุโบสถ มีความว่า

“ศุภมัสดุ พระพุทธศาสนกาลเป็นอดีตกาลล่วงแล้ว ๒๔๒๑ พรรษา ปรัตยुบันกาล พยัคฆสังวัจจรผลคุณมาศ สุกรปักษ์ เอกาทศมีดิถีจันทรवारบริเจทกาลกำหนด พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ บดินทรเทพยมหามกุฏ บุษยรัตนราชวิวงษ์ วรุตมาพงษ์บริพัตร วรชัตติยราชนิกรโธดม จาตุรันตบรมมหาจักรพรรดิราชสังกาศ อุภโตสุชาติสังสุทธิเคราหนี จักรีบรมนารถมหามกุฏราชวรัंगูร สุจริตมูลสุสาธิตอรรคอุกฤษฐไพบูลย์ บุรพาตุลยกฤษดาภินิหารสุภาธิการรังสฤษดิ์ ัชญญลักษณวิจิตรโสภาคยสรรพางค์ มหาชโนตมางค์ประนต บาทบงกชยุคลประสิทธิสรรพสุภผล อุดม

บรมสุขุมालย์ ทิพยเทพาวตารไพศาลเกียรติคุณ อุดลยพิเศศสรรพ  
 เทเวศรานุรักษ์ วิสิฐศักดิ์สมยาพินิตประชานารถ เปรมกระมลขัตติย  
 ราชประยูรมูลมุขมาตยาภิรมย์ อุดมเดชาธิการ บริบูรณคุณसारสยามา  
 ทินคร วรุฒเมกราชดิลก มหาบริวารณายกอนันตมหันตวรฤทธิเดช  
 สรรพวิเศศสิรินทร อเนกชนนิกรสโมสรสมมตประสิทธิ์วรยศมโหดม  
 บรมราชสมบัติ นพปดลมหาเสวตฉัตรดิฉัตร ศิริรัตโนปลักษณ  
 มหาบรมราชาภิเศกาศิศรพทศพิศวิชาติไชย สกลมหิสวริยมหา  
 สวามินทร์ มเหศวรมหินทรมหารามาราชวโรดม บรมนารถชาติ  
 อาชาวไศรยพุทธวาทิตรรัตนสรณารักษ์ อุดลยศักดิ์อรรคนเรศ  
 ราชบิดีเมตตากรุณาสีตลหฤทัยอโนปมัยบุญการ สกลไพศาลมหา  
 รัชฎาธิบดินทร์ ประมินทรธรรมิกมหาราชาราชบรมนารถบพิตร  
 พระจุลจอมเกล้าเจ้าแผ่นดินสยาม รัชกาลที่ ๕ ในพระบรมราชวงศ์  
 ซึ่งได้ประดิษฐานแลดำรงกรุงเทพมหานครอมรรัตนโกสินทร์  
 มหินทรายุชยามหาดิลกภพนพรัตน์ราชธานี บุรีรมย์อุดมราชนิเวศ  
 มหาสถาน เสด็จพระราชดำเนินขึ้นมาทรงบำเพ็ญพระราชกุศล แล  
 มีกรมหมกรรมสมโภชต่าง ๆ ณ พระอารามที่เกาะบางปะอินนี้ จึง  
 มีพระบรมราชโองการ มารพระบัณฑูรสุรสิงหนาทดำรงสั้งพระศรี  
 สุนทรโวหาร เจ้ากรมพระอักษณให้จารึกการที่ได้ทรงสถาปนา  
 พระอารามขึ้นใหม่นี้ไว้ในแผ่นดิน ดัดผนังในพระอุโบสถ ข้างขวา  
 ผนังหนึ่งข้างซ้ายผนังหนึ่ง บรรจบเรื่องเดียวกัน เพื่อให้ชนภายหลัง  
 ได้ทราบความ แล้วอนุโมทนาส่วนพระราชกุศล ตามความศรัทธา  
 เลื่อมใสในพระพุทธศาสนา ด้วยเมื่อปีวอก จัตวาศก พระพุทธ  
 ศาสนกาล ๒๔๑๕ พรรษา จุลศักราช ๑๒๓๔ เป็นปีที่ ๕ ในราช  
 สมบัติแห่งพระมหาสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในปรตยุบนี้พระบาท-

สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินขึ้นมาประทับ ณ พระที่นั่งไอศวรรยทิพยอาสน์ เกาะบางปะอินนี้ จึงทรงพระราชดำริว่า ภูมิสถานที่เกาะบางปะอินนี้ได้เป็นที่ประพาสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยามสืบมา แต่ครั้งสมเด็จพระรามาธิบดีศรีปราสาททอง ฤาจะเรียกให้ต้องตามพระนามว่า สมเด็จพระศรีสรรเพชญ์นับเป็นที่ ๕ ในนามของพระเจ้าแผ่นดินกรุงทวารวดีศรีอยุธยา ซึ่งทรงพระนามอย่างเดียวกัน ในพระสุพรรณบัฏ เพราะเป็นภูมิสถานเดิมของพระองค์ท่าน จึงได้ทรงสร้างพระราชวังที่ประพาสไว้ในตำบลนี้ มีสิ่งสำคัญซึ่งยังเห็นเป็นพยานควรอ้างได้คือ สระแลตัวไม้พระมหงปรางสาท เป็นต้น แลได้ทรงสร้างพระอารามขึ้นไว้ ทางข้างด้านเหนือพระราชวัง พระราชทานนามว่าวัดชุมพลนิกายารามเป็นวัดสำหรับพระราชวังสืบมา พระเจ้าแผ่นดินในพระบรมวงศ์นั้นก็ได้เสด็จพระราชดำเนินมาประพาสที่เกาะบางปะอินนี้ทุก ๆ พระองค์ จนถึงตั้งกรุงรัตนโกสินทร์มหินทรายุชยา ณ ประเทศบางกอก จึงได้เป็นที่เว้นว่างจากเป็นที่ประพาสมาช้านาน ภูมิสถานที่นี้ก็เป็นที่ชำระตุรุดโทรมไปทั้งพระราชวังและพระอาราม ครั้นพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล พระอัฐมรามาธิบดินทร ได้เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติเป็นพระเจ้าแผ่นดินใหญ่ที่ ๔ ในพระบรมราชวงศ์ เสด็จพระราชดำเนินขึ้นมาประพาสกรุงทวารวดีศรีอยุธยาโบราณเมือง ๆ แลได้เสด็จมาประพาสประทับแรมอยู่ที่เกาะบางปะอินนี้หลายครั้ง จึงได้ทรงสร้างพระที่นั่งไอศวรรยทิพยอาสน์องค์หนึ่ง กับตึกแถวข้างในหลังหนึ่ง มีกำแพง

ล้อมโดยรอบ ประกอบด้วยพฤกษชาติร่มรื่นเป็นพระราชวังสังเขป  
 สำหรับเป็นที่เสด็จมาประทับสำราญพระราชหฤทัย แล้วทรงปฏิ-  
 สังกษณวัดชุมพลนิกายารามพร้อมทั้งโรงพระอุโบสถ แลพระวิหาร  
 การเปรียญ พระเจดีย์เสนาสน์ที่อยู่พระสงฆ์ พร้อมเสร็จบริบูรณ์  
 ได้ทรงทำมหารम्मฉลองพระอาราม แต่ ณ วันพุธเดือนเจ็ด ขึ้นสิบ  
 เอ็ดค่ำ ปีชวด ฉ ศก จุลศักราช ๑๒๒๖ เป็นปีที่ ๑๔ ในรัชกาลที่ ๔  
 ครั้งพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระจุลจอม-  
 เกळाเจ้าอยู่หัว ได้เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติสืบพระวงศ์ ณ รัชกาล  
 ที่ ๕ ทรงประพาศปฏิบัติอนุวัตรตามจริยา พระบาทสมเด็จพระราช  
 ชนกาธิบดี เสด็จประพาสในประเทศต่าง ๆ ได้เสด็จมาประพาส  
 ที่เกาะบางปะอินนี้เนื่อง ๆ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ขุด  
 สระถมดินเพิ่มเติม ให้ระลึกและเรียบร้อมกว้างขวางกว่าแต่ก่อน แล้ว  
 ให้สร้างปราสาทกลางสระที่ปลายพระที่นั่งไอศวรรย์ทิพยอาสน์  
 ปราสาทเดิม ซึ่งสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ทรงสร้างนั้นไว้เป็น  
 ที่ระลึกถึงปราสาทเดิม แลเป็นที่ประทับในกลางสระ พระราชทาน  
 นามว่า พระที่นั่งไอศวรรย์ทิพยอาสน์ปราสาทตามนามเดิม แลให้  
 สร้างพระที่นั่งอีกองค์หนึ่ง ตรงพระที่นั่งเดิมของพระบาทสมเด็จพระ  
 พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นที่ประทับ พระราชทานนามว่าพระที่นั่ง  
 วโรภาสพิमान และสร้างพระที่นั่งอุทยานภูมิเสถียร ในพระราช  
 อุทยานอีกองค์หนึ่ง กับพระตำหนักและตึกแถวแนวกำแพงโดย  
 รอบเป็นเขตขอบพระราชวังกว้างขวาง ภูมิสถานสะอาดสะอ้านเป็น  
 ที่สำราญพระราชหฤทัย ได้เฉลิมพระที่นั่งสำเร็จแต่วันศุกร์เดือน ๑๒  
 ขึ้น ๑๐ ค่ำ ปีชวด อัฐศก ศักราช ๑๒๓๘ แล้วทรงพระราชศรัทธา  
 สร้างพระอารามนี้ขึ้นไว้ ทรงพระราชอุทิศให้เป็นจตุรทิศสังฆิกาวาส

เป็นที่ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลใกล้พระราชวัง พระราชทานนาม  
 พระอารามนี้ว่า วัดนิเวศธรรมประวัติ แลพระอารามนี้ได้ทรงบริจาค  
 พระราชทรัพย์ ให้เจ้าพนักงานรับเหมาช่างชาวประเทศตะวันตก  
 กะวางแผนที่แลแบบอย่างพระอุโบสถหมู่กุฎีมีฐานเป็นแบบอย่าง  
 ช่างประเทศตะวันตกทั้งสิ้น ซึ่งทรงพระราชดำริให้สร้างโดยแบบอย่าง  
 เป็นของชาวต่างประเทศดังนี้ ไซ้จะมีพระราชหฤทัยเลื่อมใสนับถือ  
 ศาสนาอื่นนอกจากพระพุทธศาสนาอันมีได้ พระราชดำริให้ในพระ  
 ประสงค์ จะทรงบูชาพระพุทธรูปด้วยของแปลกประหลาด และ  
 เพื่อให้อาณาประชาราษฎร์ทั้งปวงชมเล่นเป็นของประหลาด ไม่เคย  
 มีในพระอารามอันใดเป็นของมั่นคงถาวร พอสมควรเป็นพระอาราม  
 หลวงในหัวเมืองได้เสด็จพระราชดำเนินก่อพระฤกษ์พระอุโบสถ  
 แต่ ณ วันศุกร์ เดือน ๗ ขึ้น ๖ ค่ำ ปีมลุน พศก พระพุทธศาสนากาล  
 ๒๔๒๐ พรรษา จุลศักราช ๑๒๓๕ โรงพระอุโบสถในรวม ยาว ๗  
 วา ๓ สอก ๖ นิ้ว กว้าง ๔ วา สอก ๖ นิ้ว เบื้องหน้ามีซุ้มประตู  
 เบื้องหลังเป็นหอรระฆังที่ตั้งพระเจดีย์ สูงแต่พื้นดินตลอดยอด ๑๒  
 วา ๓ สอกคืบ ๓ นิ้ว ต่อหลังพระอุโบสถไป มีโรงที่ทำบุญ ฤาจะ  
 เรียกว่าการเปรียญหลังหนึ่ง กุฎีใหญ่พื้น ๒ ชั้น ๒ หลัง กุฎีน้อยพื้น  
 ชั้นเดียว ๘ หลัง หอพระไตรปิฎกพื้นชั้นเดียวหลังหนึ่งศาลาและหมู่  
 กุฎีหลังหนึ่ง ตึกแถวชั้นเดียวสำหรับศิษย์อยู่ยาวตามกว้างของพระ  
 อารามแถวหนึ่ง แลที่โรงเรือกับเปียกุฎี ศาลาที่พักข้างพระอุโบสถ  
 หลังใหญ่ ศาลาน้อยตะพานน้ำ ๒ หลัง ทั้งกำแพงแก้วแลอื่น ๆ ล้วน  
 ก่ออิฐถือปูนทั้งสิ้นแล้วบริบูรณ์ ครั้น ณ วันพฤหัสบดี เดือน ๕ แรม  
 ๑๓ ค่ำ ปีมลุน พศก ๑๒๓๕ เสด็จพระราชดำเนินมาทรงบรรจุพระ  
 บรมสารีริกธาตุ ในพระเจดีย์หล่อด้วยทองสัมฤทธิ์ลงรักปิดทอง

ตั้งไว้บนหอรระฆังเบื้องหลังพระอุโบสถ แล้วทรงปลุกคั่นพระมหา  
 โพธิ์ ซึ่งมีพีชผลสืบเนื่องมาแต่ต้นพระมหาโพธิ์เดิม ที่ในเมืองพุทธ  
 คยาในมัธยมประเทศ ไว้ที่มุมกำแพงแก้วหน้าพระอุโบสถ ด้าน  
 ตะวันตกในวันนั้นด้วยก่อแท่นฐานเป็นปริมณฑลควรเป็นที่บูชา แล  
 โปรดเกล้าฯให้ช่างหล่อพระพุทธรูปคันธารราษฎร์ ยืนสำแดงพระ  
 อาการกวัคพระหัตถ์เบื้องขวาเรียกฝน แล้วเชิญมาประดิษฐานไว้  
 ในซุ้มมุมกำแพงแก้ว หน้าพระอุโบสถด้านตะวันออก แต่ ณ วัน  
 ศุกร เดือน ๖ แรม ๘ ค่ำ ปีมะเส็ง สัมฤทธิศกศักราช ๑๔๒๐ เป็นคู่  
 กันกับพระมหาโพธิ์ มีแผ่นศิลาจารึกพระคาถา แลบาลีไวยากรณ์  
 กับทั้งคำแปลอธิบาย สำหรับสวดอธิษฐานขอฝน ดัดไว้ที่ฐานพระ  
 คันธารราษฎร์ด้วย เพื่อให้ราษฎรชาวนา จะได้บูชานมัสการตั้ง  
 สัตยาธิษฐานขอฝนในต้นฤดูทำนาตามวิธีที่จารึกในแผ่นศิลาทั้ง  
 ๔ แผ่นนั้น แลทรงหล่อพระพุทธรูปปฏิมากรนั่งสมาธิเพชร หน้าพระ  
 เพลากว้าง ๒๒ นิ้วกึ่ง สูงตลอดพระรัศมี ๓๖ นิ้วกึ่ง ทรงหล่อเสร็จ  
 แต่ ณ วันพฤหัสบดี เดือน ๑๒ แรม ๕ ค่ำ ปีมะเส็ง นพศก ศักราช ๑๒๓๕  
 แล้วกะไหล่ด้วยทองทั้งพระองค์งามบริสุทธิ์ ถวายพระนามว่า พระ  
 พุทธนฤมลธรรโมภาส แล้วโปรดให้หล่อรูปพระอรหันต์มหาสาวก  
 ซึ่งมีนามประจำทิศทั้ง ๘ คือ พระสารีบุตรเถรทิศทักษิณ พระมหา  
 โมคคัลลานะเถรทิศอุดร รูปพระอัครสาวกทั้งสองพระองค์นี้กะไหล่  
 ด้วยทองคำ พระอัญญาโกณฑัญญะเถรทิศบูรพา พระมหากัสสปเถร  
 ทิศอาคเนย์ พระอุบาลีเถรทิศเหนือ พระอนนทเถรทิศประจิม พระ  
 มหากัจจนะเถระ ทิศพายัพ พระราหุลเถร พุทธวโรรสทิศอีสาน  
 และโปรดให้เจ้าพนักงาน แบ่งสร้างพระคัมภีร์ไตรปิฎก แต่พอควร  
 ที่พระสงฆ์สามเณรต้องการศึกษาเล่าเรียน ทั้งพระวินัย พระสูตร

พระอภิธรรม รวม ๑๑๕ พระคัมภีร์ บรรจุที่บนหนังเย็บเป็นเล่มสมุด  
 มีอาร์มแผ่นดินประจำ บรรจุที่บนละคัมภีร์หนึ่งข้างสองพระคัมภีร์  
 บ้างตามมากและน้อย พระอารามนี้ได้ลงมือสร้าง ตั้งแต่ ณ วันศุกร์  
 เดือน ๓ ขึ้น ๑๒ ค่ำ ปีชวด อัฐศกพระพุทธศาสนา ๒๔๑๕ พรรษา  
 จุลศักราช ๑๒๓๘ จนถึงวันจันทร์ เดือน ๔ ขึ้น ๔ ค่ำ ปีขาล สัมฤทธิ  
 ศกพระพุทธศาสนา ๒๔๒๑ จุลศักราช ๑๒๔๐ เป็นสองปี ๒๒  
 วัน พระอารามก็สำเร็จบริบูรณ์ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระ  
 ปราบรมหกรรมการฉลองพระพุทธปฏิมากร พระไตรปิฎก และ  
 พระอาราม บำเพ็ญพระราชกุศลเป็นการใหญ่ ครั้น ณ วันเสาร์ เดือน  
 ๔ ขึ้น ๘ ค่ำ ปีขาล สัมฤทธิศก ได้เชิญพระพุทธปฏิมากร พระพุทธ  
 นฤมลธรรโมภาส แลพระคัมภีร์ไตรปิฎกและรูปพระมหาสาวก  
 พระราชาคณะฐานานุกรมอันดับวัดราชประดิษฐ์สถิตมหาสีมาราม  
 ๘ รูป ลงเรือกลไฟแต่กรุงเทพฯ มาพักไว้ที่วัดเชิงเลนตรงบางไทร  
 ข้าม ครั้น ณ วันจันทร์ เดือน ๔ ขึ้น ๑๑ ค่ำ ปีขาล สัมฤทธิศก ได้  
 ตั้งขบวนแห่แต่วัดเชิงเลน เชิงพระพุทธรนฤมลธรรโมภาส ตั้งบน  
 มุขบกเรือพระที่นั่งไชยสุพรรณหงส์ พระธรรมคัมภีร์ไตรปิฎก ลงเรือ  
 เอกไชยผูกหลังคาสี รูปพระมหาสาวกลงเรือเอกไชยผูกหลังคาสี  
 อีกลำหนึ่ง พระราชาคณะฐานานุกรมลงเรือกราบม่านทองแย่ง พระ  
 สงฆ์อันดับลงเรือกราบม่านมัสรู แห่ขึ้นไปลำน้ำในระหว่างเกาะ  
 บางปะอินนี้ เลี้ยวศิระชะเกาะข้างเหนือล่องลงมาจอดที่ตะพานฉนวน  
 ฝั่งเกาะข้างตะวันตกริมลำน้ำใหญ่ แล้วตั้งขบวนแห่บกเชิญพระพุทธร  
 นฤมลธรรโมภาส ขึ้นพระยานุมาศ พระธรรมคัมภีร์ไตรปิฎกขึ้น  
 เสลียงแปลงรูปพระมหาสาวกขึ้นเสลียงโถง พร้อมด้วยเครื่องสูง  
 กลองชนะคู่แห่ แห่แต่ฉนวนหน้า ไปโดยทางหน้าพระอุโบสถเชิญ

พระพุทธรูปมณฑลธรรมโสภาส ขึ้นประดิษฐานเป็นประธานในพระ-  
 อุโบสถ รูปพระมหาสาวก ๖ พระองค์ ตั้งรวมไว้บนหิ้งริมผนัง  
 ในพระอุโบสถประจำตามทิศ แต่รูปพระอัครสาวกทั้ง ๒ นั้น ควรจะ  
 ตั้งตรงทิศหน้า ทิศหลัง พระอุโบสถ แต่ทิศทั้ง ๒ นั้น เฉพาะเป็น  
 ประตูด้านหนึ่ง บังแทนพระพุทธรูปด้านหนึ่งไม่มีที่ตั้ง จึงได้ตั้งไว้  
 ในเบื้องขวาเบื้องซ้ายแห่งพระประธาน เหมือนพระสาวกซึ่งเคย  
 ตั้งในพระอุโบสถอื่น 
 ๖ ต่อเวลามีผู้ต้องการจะอธิษฐานบูชา จะเชิญ  
 มาตั้งตามทิศ บนเตียงตั้งหรืออาสนะอันใดก็ได้ มีแผ่นศิลาจารึก  
 ที่แสดงพุทธรูป กับคำบูชาพร้อมหนึ่งเดียวกัน ติดไว้ที่แท่นทางพระ  
 พุทธรูปมณฑลธรรมโสภาสทั้งหนึ่ง แผ่นศิลาลักษณะแสดงคุณพระ-  
 อัครสาวกทั้งสอง ติดไว้ในซุ้มภายในที่ตั้งพระอัครสาวกลงมาซุ้มละ  
 ๒ แผ่น แผ่นคำบูชาจารึกไว้ที่หน้ากระดานพื้นศิลาในซุ้มชั้นล่าง  
 แห่งพระอรรคสาวกทั้ง ๒ นั้น พระมหาสาวกอีก ๖ องค์ มีศิลา  
 จารึกคำแสดงคุณติดไว้เบื้องบน คำบูชาติดไว้ข้างล่างตรงหิ้งที่ตั้ง  
 พระมหาสาวกนั่นเอง ทุกองค์ เพื่อให้มหาชนบูชาอธิษฐานตามประสงค์  
 พระคัมภีร์พระไตรปิฎก ก็ได้เชิญเข้าเก็บไว้บนชั้นตู้แปดเหลี่ยมในหอ  
 พระไตรปิฎก สำหรับพระสงฆ์สามเณรในพระอารามนี้ จะได้เล่า  
 เรียนพระปริยัติธรรมโดยสะดวก สืบอายุพระพุทธศาสนาให้สถิต  
 สถาพรดำรงอยู่สืบกาลนาน ในเวลาบ่ายวันนั้นได้ทรงถวายไตร  
 จีวรบริวาร แต่พระอมราภิรักขิต ราชาคณะกับฐานานุกรมและพระ  
 สงฆ์อันดับ ซึ่งจะมาอยู่ในพระอารามนี้ ๘ รูป นิมนต์ให้ขึ้นอยู่กุฏิ  
 ที่ได้ทรงสร้างไว้ขึ้นนั้น แล้วประชุมพระสงฆ์ราชาคณะฐานานุกรม  
 เปரியุคคณะธรรมยุติกนิกาย ๕๘ รูป มีพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรม  
 พระปวเรศวริยาลงกรณ์ เป็นประธาน ทั้งพระสงฆ์ซึ่งอยู่ในพระ-

อารามนี้ ทรงถวายที่วิสุงคามสีมา กำหนดโดย ยาวเส้น ๔ วา กว้าง  
 ๑๖ วา ๖ นิ้ว มีเสาศิลาแนวกำแพงแก้วในทิศทั้ง ๖ เป็นที่สังเกตและ  
 ที่เขตขอบบริเวณพระอาราม ซึ่งเป็นที่พระสงฆ์ได้อาศัยนั้น กำหนด  
 ตั้งแต่กำแพงรั้วเหล็ก หน้าพระอารามด้านเหนือตลอดทั้งที่วิสุงคามสีมา  
 จนถึงกำแพงสกัดท้ายโรงเรือยาวสี่เส้นสิบเอ็ดวาหกนิ้ว กว้างตก  
 ลำน้ำตามฝั่งเกาะทั้งสองด้านเป็นเขตพระอารามแล้วทรงถวายผ้า  
 ไตร แต่พระสงฆ์ราชาคณะฐานานุกรมเปรียญ คณะธรรมยุติกนิกาย  
 ๕๐ รูป สวดพระพุทธรมณฑลเวลาเย็น ตั้งแต่วัน ๓ วันจันทร์ เดือน ๔  
 ขึ้น ๑ ค่ำ ปีมะเส็ง สัมฤทธิศก ๓ เวลา จนถึงวันพุธ เดือน ๔ ขึ้น ๓  
 ค่ำ ปีมะเส็ง สัมฤทธิศกพระสงฆ์ธรรมยุติกนิกาย ๕๘ รูป ได้ทำสังฆ-  
 กรรมผูกพัทธสีมาแล้วเสร็จ เวลาเช้าเสด็จพระราชดำเนินทรงเลี้ยง  
 พระสงฆ์ทั้ง ๓ เวลา และทรงถวายเครื่องไทยทานต่าง ๆ แต่พระ  
 สงฆ์ทั้ง ๕๘ รูป ครั้น ๓ วันพฤหัสบดี ขึ้นสิบสี่ค่ำ เวลาบ่าย ทรง  
 ถวายผ้าไตรแต่พระสงฆ์ราชาคณะฐานานุกรมเปรียญ คณะมหา  
 นิกาย ๕๘ รูป เวลาเย็นสวดมนต์พระพุทธรมณฑลในพระอุโบสถ รุ่ง  
 ขึ้น ๓ วันขึ้นสิบห้าค่ำ ทรงเลี้ยงพระสงฆ์แล้วถวายเครื่องบริวาร  
 ไทยธรรมต่าง ๆ ในวันศุกร์ เดือน ๔ ขึ้น ๑๕ ค่ำ ปีมะเส็ง สัมฤทธิ  
 ศกนั้น เวลาเช้าพระสงฆ์คณะธรรมยุติกนิกาย รับพระราชทานฉัน  
 ๓๐ รูป เวลาค่ำมีพระธรรมเทศนาภัณฑ์หนึ่ง เป็นพระราชกุศล  
 ประจำปีส่วนวิธีมาฆบูชา ๓ วันขึ้น สิบห้าค่ำ แรมค่ำหนึ่ง แรม  
 สองค่ำ เดือนสี่ เวลาบ่ายมีพระธรรมเทศนาในพระอุโบสถวันละ  
 ภัณฑ์ แลโปรดเกล้าฯให้มีเทศนาเป็นทานวันละสามภัณฑ์ เจ้าพนักงาน  
 ตั้งบายศรี ราษฎรพร้อมกันเวียนเทียนรอบพระอาราม ๓ วัน  
 แลมีการมหรสพสมโภช การเล่นหุ่นรำกรบทุกสิ่ง แลตั้งต้นกลับ-

พดกษัตริย์ทั้งท้าวแลทรงโปรยผลกัลปพดกษัตริย์ แลผลต่าง ๆ เป็น  
 มโหฬารบูชา ตั้งแต่วันพดกษัตริย์ขึ้นสิบสี่ค่ำจนถึงวันอาทิตย์แรม  
 สองค่ำเดือนสี่ รวมสี่วันสี่ราตรีเป็นเสร็จการพระราชกุศลมหกรรม  
 พุทธาธิรัตนบูชา การพระราชกุศลซึ่งทรงพระราชศรัทธาเชื่อถือแท้  
 แลเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาอันเป็นนิกนิกธรรม แล้วทรงบริจาค  
 พระราชทรัพย์สถาปนาพระอารามพร้อมด้วยวัตถุทั้งปวง และราช  
 กุศลทานมัย บูชามัยที่ได้ทรงบำเพ็ญในสมัยมหกรรมบูชา ฉลอง  
 พระอารามทั้งปวงนี้ก็ดี ทรงพระราชอุทิศส่วนบุญปฏิบัติทานพลี  
 ถวายแด่สมเด็จพระศรีสรรเพชญ์ที่ ๕ พระเจ้าอยู่หัวปราสาททอง  
 ซึ่งได้เป็นเจ้าของภูมิสถานประเทศนี้เป็นเดิมมา แลถวายแด่สมเด็จพระ  
 พระบรมชนกนาถ พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล  
 เจ้าอยู่หัว อันได้ทรงพระปรารภเริ่มบำรุงประเทศด่าบนี้ ให้  
 สมบูรณ์ขึ้นใหม่ในครั้งหลัง แลทรงพระราชอุทิศส่วนพระราชกุศล  
 นี้ ถวายแด่สมเด็จพระเจ้าแผ่นดิน ในสยามรัฐมณฑลทุก ๆ พระองค์  
 แลพระราชทานส่วนพระกุศลนี้ แด่ท่านทั้งหลายชายหญิง ผู้ได้อ่าน  
 หนังสือนี้ ทั้งคฤหัสถ์บรรพชิต เทพยตามนุษย์ทั้งปวงจงทั่วโลกธาตุ  
 จงได้อานุโมทนาส่วนพระราชกุศลแล้วจงเจริญด้วยอายุ พรรณ สุข  
 พละปฏิภาณสรรพสิริสวัสดิ์พัฒน์มงคลทุกประการ จงสำเร็จแก่  
 ความปรารถนาในทางพระนฤพานอันดับทุกข์ทั้งปวง เทอญ ซึ่งทรง  
 บำเพ็ญพระราชกุศล แล้วแลให้จารึกไว้นี้ ตามพระราชประเพณีซึ่ง  
 เคยมีในที่บางแห่ง แต่ไม่ทรงปรารถนามุ่งหมายเฉพาะต่อพุทธภูมิ  
 โภธิญาณเหมือนหนึ่งทีจารึกแผ่นศิลาในที่อื่น ๆ นั้นทรงหวังตั้ง  
 พระราชหฤทัย ขอให้ได้สรรพสมบัติความบริบูรณ์ด้วยคุณธรรม  
 สรรพทุกสิ่ง บรรดาที่จะได้เป็นอุปกาโรปนิสัยอุดหนุนให้ได้ช่องโอกาส

เพื่อจะเสด็จบรรลुถึงที่สุดสังสารทุกข์ภัยทั้งปวง โดยความทุกข์ทั้งปวงจะดับสนิทเป็นนิรินทรพินาศด้วยประการใด ของงได้ดั่งนั้น สรรพพิบัติทั้งปวงซึ่งเป็นเหตุจะให้เนิ่นช้าอยู่ในสังสารทุกข์จงอย่าได้มี ถึงจะมีบ้างก็ให้พลันอันตรธานพ่ายโดยเร็วเทอญ.



จารึกประกาศพระราชทานที่วัดและเสนาสนะเพื่อเป็นที่อยู่อาศัยของสงฆ์

## สมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์

### พระจุลจอมเกล้าเจ้าแผ่นดินสยาม

ขอประกาศแก่พระสังฆเถรานุเถรตลอดจนสังฆนวกทั้งปวง  
บรรดาซึ่งได้ประชุมพร้อมกันในเวลานี้ ฤๅซึ่งจะมาแต่จาตุรทิศทั้งสี่  
สืบไปภายหน้า และพระบรมราชวงศานุวงศ์อีกข้าราชการทั้งปวง  
ให้ทราบทั่วกันว่า ภูมิสถานที่มีกว้างอยู่เมื่อฤดูน้ำท่วมสูงพื้นดิน  
๒ สอกเศษ ๓ สอก ถึง ๔ สอกก็มีบ้าง ข้าพเจ้าคิดจะใคร่สร้างเป็น  
พระอารามน้อย ๆ สำหรับที่บำเพ็ญกุศลใกล้พระราชวังในเวลาเมื่อ  
ได้ขึ้นมาพักแรมอยู่ที่เกาะบางปะอินนี้ จึงได้คิดให้ถมดินให้พื้นน้ำ  
ตามฤดูที่เคยประมาณว่าเป็นอย่างมากโดยปรกติ แล้วให้เจ้าพนักงาน  
จ้างเหมาช่างชาวประเทศตะวันตก กะวางแผนที่ทำตามแบบอย่างกับ  
ประเทศตะวันตกทุกสิ่ง ซึ่งได้ให้คิดสร้างโดยแบบอย่างเป็นของ  
ชาวต่างประเทศดังนี้ ด้วยมีความประสงค์จะบูชาพระพุทธศาสนา  
ด้วยของแปลกประหลาดแลเพื่อให้อาณาประชาราษฎร์ทั้งปวงชม  
เล่นเป็นของแปลกยังไม่เคยมีในพระอารามอื่น และเป็นของมั่นคง  
ถาวรสมควรเป็นพระอารามหลวงในหัวเมือง ไซ้จะนิยมยินดีเลื่อมใส  
ในลัทธิศาสนาอื่น นอกจากพระพุทธศาสนานั้นห้ามมิได้ พระอารามนี้  
ได้ลงมือสร้างตั้งแต่ ณ วันอังคาร เดือน ๓ ขึ้น ๒ ค่ำ ปีชวด อัฐศก  
พระพุทธศัสนยุคกาล ๒๔๑๕ พรรษา จุลศักราช ๑๒๓๘ จนถึง  
วันจันทร์ เดือน ๔ ขึ้น ๔ ค่ำ ปีขาล สัมฤทธิศกพระพุทธศัสนกาล

๒๔๒๑ พรรษา จุลศักราช ๑๒๔๐ จึงสำเร็จลงขนานนามพระอาราม  
 นี้ว่า วัดนิเวศธรรมประวัติ แลได้หล่อพระพุทธรูปปฏิมากรนั่งขัดสมาธิ  
 เพชรหน้าพระเพลากว้าง ๒๒ นิ้ว กิ่งสูงตลอดพระรัศมี ๓๖ นิ้ว กิ่ง  
 กะไหล่ด้วยทองคำทั้งพระองค์ถวายพระนามว่า พระพุทธรูปมถ-  
 ธรรมโฆส ได้แห่เชิญมาประดิษฐานเป็นพระประธานในพระอุโบสถนี้  
 และภูมิสถานเขตพระอารามนี้ ด้านยาวตั้งแต่กำแพงรั้วเหล็กหน้า  
 พระอารามด้านเหนือ จนถึงกำแพงสกัดท้ายโรงเรือด้านใต้ ๔ เส้น  
 ๑๑ วา ๖ นิ้ว ด้านกว้างตลอดหน้าตามกำแพงกะทั้งสองด้าน เป็นเขต  
 ขอบบริเวณพระอารามที่พระสงฆ์ได้อาศัย แต่ภูมิสถานชั้นในโดย  
 ยาว ๑ เส้น ๔ วา กว้าง ๑๖ วา ๖ นิ้ว มีศาลาปักแนบกับแนวกำแพง  
 แก้ว ทั้ง ๖ เป็นสำคัญ ที่สังเขตของสิมานิมิต ข้าพเจ้าอุทิศถวาย  
 เป็นที่วิสุงคามสีมาเป็นแผนกหนึ่งต่างหาก จากพระราชอาณาเขต  
 เป็นแขวงพิเศษสำหรับพระสงฆ์ ซึ่งมาแต่จาตุรทิศได้อาศัยทำสังฆกรรม  
 น้อยใหญ่ มีอุโบสถกรรมเป็นต้น ตามพระวินัยบัญญัติโดยพุทธานุญาต  
 ทุกประการ บรรดาสิ่งของทั้งปวงที่ได้สร้างขึ้นในจังหวัดที่กำหนด  
 วิสุงคามสีมานี้ ข้าพเจ้าอุทิศถวายเป็นส่วนบูชาแด่พระผู้มีพระภาค  
 องค์พระอรหันต์สัมมาสัมพุทธเจ้า อันเสด็จปรินิพพานนานแล้ว  
 แลยังมีพระคุณปรากฏอยู่จนทุกวันนี้ แต่หมู่กุฎิเสนาสนะศาลาที่  
 อาศัยต่าง ๆ แลภูมิสถานนอกจากเขตวิสุงคาม ซึ่งกำหนดว่าเป็น  
 บริเวณเขตพระอารามนี้ กับวัตถุสิ่งของที่ไม่ควรแจกเป็นเฉพาะ  
 องค์ละส่วน ๆ ก็เป็นของควรสำหรับพระอารามแลสำหรับเสนาสนะ  
 ทั้งปวงนั้น ๆ ข้าพเจ้าอุทิศถวายเป็นสังฆิกะวัตถุสำหรับพระสงฆ์  
 ซึ่งอยู่ในพระอารามนี้ ฤๅซึ่งจะมาแต่จาตุรทิศทั้ง ๔ สืบไป เพื่อ  
 เป็นที่อยู่อาศัยศึกษาธรรมวินัยประพฤติศาสนพรหมจรรย์ แลบริโภค

ใช้สอยโดยผาสุก ขอพระสงฆ์ทั้งปวงจงรับที่ภูมิเขตวิสุงคามสีมา  
และเขตสังฆิกาวาสที่เสนาสนะกับทั้งถาวรวัตถุตั้งที่กล่าวนี้ เพื่อ  
ประโยชน์และความสุขอิฏฐวิบูลย์ผลแต่ข้าพเจ้าจนตลอดบรรลुकความ  
ดับทุกข์ทั้งปวงในอนาคตกาลนั้นเทอญฯ

ประกาศไว้ ณ วันจันทร์ เดือน ๔ ขึ้น ๑๑ ค่ำ ปีมะเส็ง สัมพุทธ  
ศกพระพุทธศาสนาเถลิงรัชกาล ๒๕๒๑ พุทธศักราช เป็นวันที่ ๓๕๖๕ ในรัชกาล  
ปัจจุบันนี้



อุททการณั ปร.

## สำเนาพระบรมราชโองการ พระราชทานที่วิสุงคามสีมา

พระราชลัญจกร  
พระบรมราชโองการ

สมเด็จพระ

พระราชลัญจกร  
นามกรุง

พระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ บดินทรเทพยมหามกุฏ บุรุษย-  
รัตนราชวิวงษ์ วรุตมพงษ์บริพัตร วรชัตติยราชินิก โรคมจาตุรนต์-  
บรมมหาจักรพรรดิราชสังกาศ บรมธรรมิกมหาราชาธิราช บรม  
นารถบพิตร พระจุลจอมเกล้าเจ้าแผ่นดินสยาม รัชกาลที่ ๕ ในพระ  
บรมราชวงศ์ ซึ่งได้ประดิษฐานและดำรงกรุงเทพมหานคร อมร-  
รัตนโกสินทร์มหินทรายุธยาบรมราชธานี ขอประกาศไว้แก่พระ  
สงฆ์ ซึ่งอยู่ในพระอารามนี้ ฤฯซึ่งจะมาแต่จาตุรทิศทั้งสี่ และพระ  
บรมราชวงศานุวงศ์ ข้าทูลละอองธุลีพระบาทผู้ใหญ่, น้อยและ  
ชนทั้งปวงให้ทราบทั่วกันว่า พระอารามในเกาะน้อยเคียงเกาะที่ตั้ง  
พระราชวังดําบลบางปะอินนี้ทรงพระราชศรัทธาบริจาคพระราช  
ทรัพย์ สถาปนาขึ้นใหม่ด้วยมีพระราชประสงค์จะให้เป็นพระอาราม  
สำหรับพระราชวัง เป็นที่ทรงบำเพ็ญพระราชกุศล ในเวลาเมื่อเสด็จ  
ขึ้นมาประทับแรมอยู่ในพระราชวังเกาะบางปะอิน พระราชทาน  
นามพระอารามนี้ว่าวัดนิเวศธรรมประวัติ ที่เอกเทศชั้นในของพระ  
อารามนี้ จังหวัดโดยรอบพระอุโบสถ กำหนดโดยยาวเส้น ๔ วา  
โดยกว้าง ๑๖ วา ๖ นิ้ว มีเสาศิลาปักแนบติดกับแนวกำแพงแก้วใน  
ทิศทั้งหกเป็นที่สังเศของสีมานิมิต ทรงพระราชอุทิศที่มีกำหนด

เท่านี้ ถวายเป็นที่วิสุงคามสีมาเป็นแผ่นหนึ่งต่างหาก จากพระ  
ราชอาณาเขต เป็นที่วิเศษสำหรับพระสงฆ์ ซึ่งมาแล้วและจะมาจาก  
จตุรทิศทั้งสี่ในภายหน้า ได้อาศัยกระทำสังฆกรรมน้อยใหญ่ มี  
อุโบสถกรรมเป็นต้น ตามพระวินัยนิยมบรมพุทธานุญาตทุกประการ  
เทอญฯ

ประกาศพระบรมราชูทิศไว้ ณ วัน ๒๑ ๔ ค่ำ ปีมะ  
ลัมฤทธิศก ๑๑ พระพุทธศาสนากาล ๒๔๑๑ พรรษา เป็นวันที่ ๓๗๖๕  
ในรัชกาลปรัตยुบันนี้

อิหฺมยา รมฺญว ปรมันทรมาหาจุฬาลงกรณสุมา  
สยามวิชาติ ราชํ การยเต

(พระราชหัตถเลขาเป็นอักษรขอม)

พระราชลัญจกร  
สำหรับแผ่นดิน

องค์นี้ประทับประจำศก

พระราชลัญจกร  
อุณาโลม

องค์นี้ประทับประจำ  
กว้างยาวเขตวิสุงคามสีมา

## สำเนาพระราชหัตถเลขา ทรงซื้อที่นาถวายพระอาราม

พระราชลัญจกร  
พระบรมราชโองการ

พระราชลัญจกร  
นามกรุง

มีพระบรมราชโองการให้ประกาศแก่ชนทั้งปวงให้ทราบทั่ว  
กันว่าทรงมีพระราชศรัทธาโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพนักงานกรมนา จัด  
ซื้อที่นาตราแดงของนายเรือง ม้าย ตำบลบ้านเป็งแขวงกรุงเก่า ดัน  
จดทางกระบือ ปลายจดนา นายหม่อม อำแดงเม้า ด้านเหนือจดนา  
นายม้วย อำแดงทิม ด้านใต้จดนา อำแดงนิล ม้ายรุ่ง ๒ เส้น แวง ๑๒  
เส้นเป็นเนื้อนา ๒๔ ไร่ ราชหนึ่งเป็นราคาเงิน ๓<sup>๑</sup> และจัดให้ซื้อ  
ที่นาตราแดง ของนายบุญโสด ตำบลบ้านเป็ง แขวงกรุงเก่า อีกราย  
หนึ่ง ดันนาจด นายม้วย อำแดงทิม ปลายจดทางกระบือด้านเหนือ  
จดนา นายบัว อำแดงเอี่ยม ด้านใต้จदनานายส่ง ม้าย รุ่ง ๒ เส้น  
แวง ๘ เส้นเป็นเนื้อนา ๑๖ ไร่ เป็นราคาเงิน ๑<sup>๑</sup> รวมนาตราแดง  
ทั้ง ๒ รายเป็นเนื้อนา ๔๐ ไร่ เป็นราคาเงิน ๒<sup>๒</sup> ที่นาทั้งสองรายนี้  
ทรงพระราชอุทิศถวายแก่วิหารเป็นนาสำหรับ วัดนิเวศธรรมประวัติ  
พระอารามหลวงถ้ำที่นานี้ยังคงเป็นนาของ วิหารวัดนิเวศธรรม  
ประวัติอยู่ตราบใด พระราชทานยกเงินค่านาในส่วนที่นานี้ อย่าให้  
เจ้าพนักงานเรียกเก็บ กว่ที่นานี้จะตกไปเป็นของผู้อื่น ด้วยซื้อขาย  
แลกเปลี่ยนฤๅประการใด ๆ ก็ดี จึงให้เจ้าพนักงานเก็บค่านาไปตาม  
ธรรมเนียมแผ่นดิน

อนึ่ง ทรงพระราชอุทิศ เงินค่านาแขวงกรุงเก่า ยกให้เป็น ส่วนขึ้นแก่วัดนิเวศธรรมประวัติ เป็นเงินปีละสามชั่งอีกส่วนหนึ่ง ที่นาและเงินค่านาซึ่งทรงพระราชอุทิศกัลปนานี้ ให้กับปิยการกไวยาวัจกรไปรับแต่พระยาราชวานานุกูล ที่เกษตราธิบดีในกรมนาซึ่งจะมีต่อไปมาปฏิบัติพระภิกษุสงฆ์สามเณรในพระอารามนี้ เพื่อเป็น มูลปัจจัยลาภทั้งสี่ มีจีวรเป็นต้น และเพื่อเกื้อกูลแก่กฤหัสถ์ไวยาวัจกร ผู้ชวนขายกิจสงฆ์ในพระอารามนี้บ้างตามการที่ควร และตามที่ พระสงฆ์จะอนุญาตถ้ามีผู้ท้วงด้วยที่นาว่าเป็นที่นาของผู้ใดๆ อย่างอื่น ๆ ก็คือ ให้ไวยาวัจกรไปต่อว่าต่อเจ้าพนักงานกรมนาให้ ชำระคดีสินให้ ถ้าถ้าไวยาวัจกรได้ที่นาไว้แล้วได้รับเงินส่วนค่านา ซึ่งทรงพระราชอุทิศเป็นกัลปนาวายแก่พระอารามนี้ แล้วแต่ไม่ ปฏิบัติพระสงฆ์ ด้วยจตุปัจจัยทั้งสี่สมควรแก่ราคา ซึ่งทรงพระราช อุทิศไว้ ก็ให้พระสงฆ์ไปแจ้งความแก่พระยาราชวานานุกูลที่เกษตรา ธิบดี ถ้าอธิบดีในกรมนา ซึ่งจะมีต่อไปภายหน้า ให้อธิบดีนั้นได้สวน ว่ากล่าวจัดการให้ประโยชน์จตุปัจจัยทั้งสี่สำเร็จบริบูรณ์ แก่พระ สงฆ์สามเณรในพระอารามนี้โดยสมควร ตามที่ทรงพระราชอุทิศ ไว้ ให้ยั่งยืนมั่นคงสืบไป

ทรงพระบรมราชูทิศไว้ ตั้งแต่ ณ วันที่ ๒ ๑ ๔ ค่ำ ปีมะ ลัมฤทธิศก<sup>๑๑</sup> จุลศักราช ๑๒๔๐ เป็นปีที่ ๑๑ หรือเป็นวันที่ ๓๗๖๕ ในรัชกาลปรद्यุบัน

พระราชหัตถเลขา

จุฬาลงกรณ์ ป.ร.

พระราชลัญจกรนามแผ่นดิน

## สำเนาพระบรมราชโองการ ในการถวายที่นา ของ พระราชวงศ์เธอ พระองค์เจ้าบุตรี

มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศแก่ชนทั้งปวง ให้ทราบทั่วกันว่า พระเจ้าราชวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าบุตรีกราบบังคมทูลพระกรุณาว่า มีนอยู่ที่ตั้งบนดงบ้านเป้ง แขวงกรุงเก่า ตำบลหนึ่ง รุ่งด้านเหนือเคียงน่านายเสื่อ รุ่งด้านใต้เคียงนาท่านผู้หญิงจับ แวงต้นตั้งแต่ทาง แวงปลายถึงนาอัมแดงเพียง เป็นที่นา รุ่ง ๕ เส้น ๗ วา แวง ๒๐ เส้น ๔ วา เป็นเนื้อนา ๑๐๘ ไร่ ๒๘ วา พระเจ้าราชวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าบุตรีมีพระราชศรัทธาทรงอุทิศที่นารายนี้ ถวายเป็นนาสำหรับวัดนิเวศธรรมประวัติ เพื่อเก็บผลประโยชน์บำรุงพระอาราม และเป็นค่าอาหารบิณฑบาต ถวายพระสงฆ์สามเณรสืบไปสิ้นกาลนาน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงยินดีอนุโมทนาด้วย ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้าราชวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าบุตรี เสด็จไปทรงอุทิศที่นาถวายแด่พระอาราม ณ วัดนิเวศธรรมประวัติ แลที่นารายนี้ ถ้ายังคงเป็นที่นาของวิหารวัดนิเวศธรรมประวัติอยู่ตราบใด โปรดเกล้าฯ พระราชทานยกเงินค่านาในส่วนที่นารายนี้ อย่าให้เจ้าพนักงานเรียกเก็บกว่าที่นาคนี้จะตกไปเป็นของผู้อื่น ด้วยซื้อขาย แลกเปลี่ยน ฤ็ประการใด ๆ ก็ดี จึงให้เจ้าพนักงานเก็บค่านาไปตามธรรมเนียมแผ่นดิน

ประกาศทรงพระบรมราชูทิศไว้แต่ ณ วันที่ ๒๘ ตุลาคม  
รัตนโกสินทร์ศก ๒๔ ๑๑๔ พระพุทธศาสนากาลล่วงแล้ว ๒๔๓๘  
พรรษา เป็นวันที่ ๕๘๔๘ ในรัชกาลปรัตยुบันนี้

(ลงพระราชหัตถเลขา อักษรขอม)

อิท มยา ฃณญา ปรมินทมหาจุฬาลงกรณสุมา

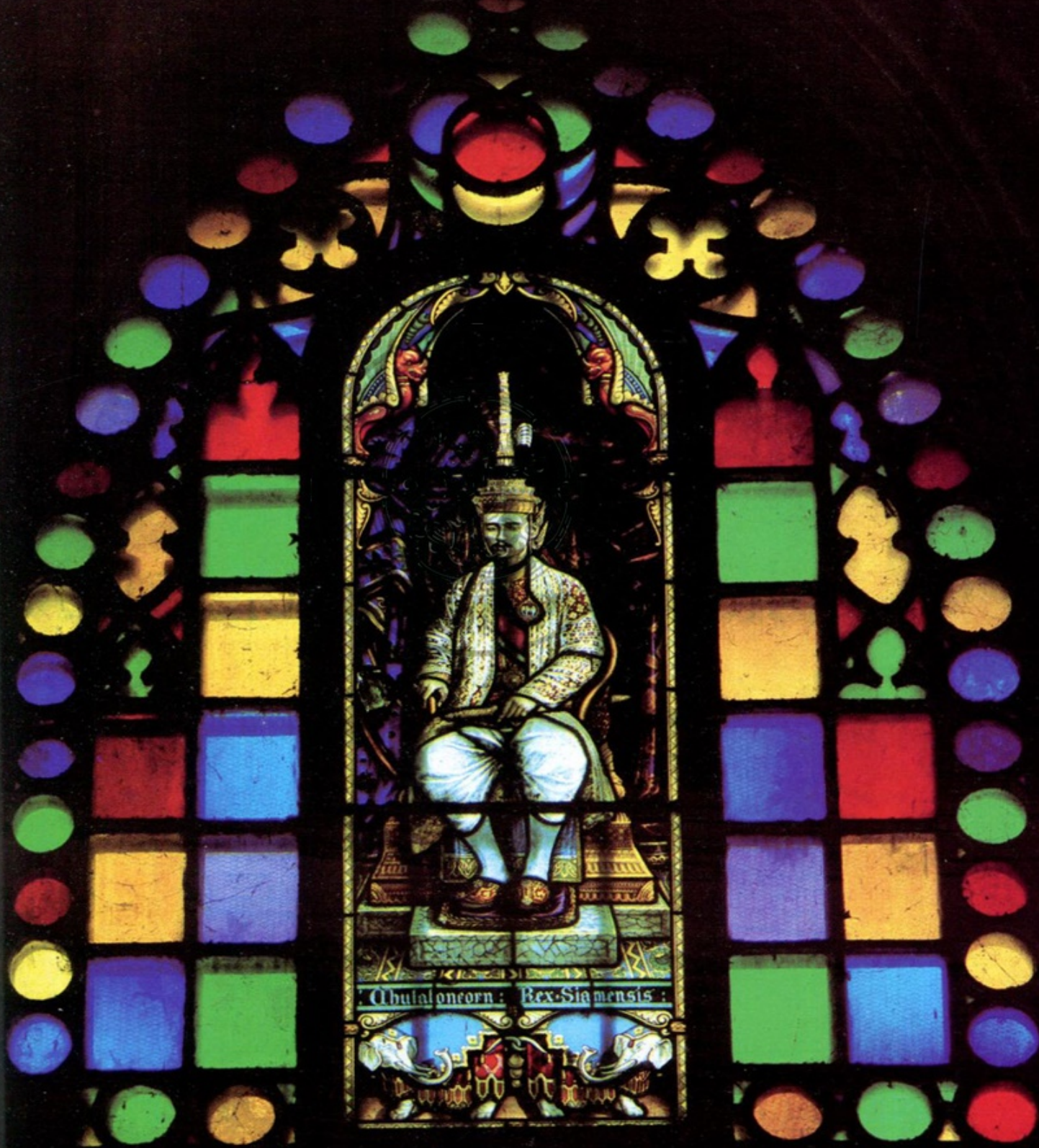
สยามวิชิต รัช การยตา

พระราชลัญจกรสำหรับแผ่นดิน



พระราชลัญจกร  
อุณาโลม

องค์นี้ประทับประจำตัวเลขเขตเนื้อที่นา



พระบรมฉายาลักษณ์ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว  
ร.๕ ทำด้วยกระจกสีจากประเทศฝรั่งเศส ค.ศ.๑๘๗๗ ประดิษฐาน  
อยู่หน้าบันเหนื่อประตูทางเข้าพระอุโบสถ



พระพุทธนฤมลธรรโมภาส

## พระพุทธรูปมณฑลธรรมโมภาส

พระพุทธรูปมณฑลธรรมโมภาส เป็นพระปฏิมากรนั่งสมาธิเพชร หน้าตักกว้าง ๒๒ นิ้วกึ่ง สูงตลอดรัศมี ๓๖ นิ้วกึ่ง หล่อกะไหล่ทองแล้วเสร็จเมื่อวันพฤหัสบดี เดือน ๑๒ แรม ๕ ค่ำ จุลศักราช ๑๓๒๕ ตรงกับวันที่ ๒๕ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๒๐ รัชกาลที่ ๕ พระราชทานให้เป็นพระประธานในพระอุโบสถประดิษฐานอยู่ในซุ้มเรือนแก้ว

พระพุทธรูปองค์นี้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ผู้ทรงสร้างวัดนี้ โปรดเกล้าฯ ให้พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าประดิษฐวรการ (หม่อมเจ้าดิศดวงจักร ในกรมหมื่นนครศักดิ์บริรักษ์) ซึ่งทรงพระเกียรติคุณว่าเป็นช่างอย่างวิเศษมาแต่รัชกาลที่ ๔ ทรงเคยสร้างพระพุทธรูปต่าง ๆ มาจนนับองค์ไม่ถ้วน ให้ทรงออกแบบปั้นหุ่นและหล่อขึ้น นับว่าเป็นที่พอพระราชหฤทัยยิ่งนัก โปรดวางดงามหาที่ดำหนิมิได้ ต่อมาทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ จะให้พระองค์เจ้าประดิษฐวรการ สร้างพระพุทธรูปขึ้นใหม่อีก องค์หนึ่งให้มีขนาดเท่ากัน กับมีพระราชดำรัสกำชับว่าขอให้งามเหมือนพระพุทธรูปมณฑลธรรมโมภาส แต่ก็เป็นที่สุดวิสัย มิได้ดั่งพระราชประสงค์ด้วยพระองค์เจ้าประดิษฐวรการได้กราบบังคมทูลว่า ทำสุดฝีมืออยู่ที่พระพุทธรูปมณฑลธรรมโมภาสเสียแล้ว พระพุทธรูปองค์นี้จึงจัดว่าเป็นพระพุทธรูปที่งดงามอย่างเอกอุในบรรดาฝีมือของพระองค์เจ้าประดิษฐวรการ

## พระนิรันตราย

พระนิรันตราย เป็นพระพุทธรูปหล่อด้วยทองเหลืองกะไหล่ทอง หน้าตัก ๕ นิ้วกึ่ง ลักษณะเป็นพระนั่งปางสมาธิ อย่างที่เรียกกันทั่วไปว่า ขัดสมาธิเพชร ทรงจีวรวิเวคสังฆาฏิอย่างพระคณะธรรมยุตมีซุ้มต่างเรือนแก้ว ทรงพุ่มมหาโพธิ์ มีอักษรขอมจารึกบนกลีบบัวแสดงพระพุทธรูป ตั้งแต่ อรหัง สมุมาสมพุทโธ ถึง ภควา ด้านหน้า ๘ ด้านหลัง ๘ หน้าซุ้มตอนกลางเหนือเศียรพระมีรูปพระมหามงกุฎอันหมายถึงสิ่งก่อสร้างประจำรัชกาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ฐานรององค์พระมีที่สำหรับน้ำสรงพระต่อช่วงเป็นท่อออกทางฐานรูปศิระโคเล่ากันมาว่า ทรงให้หมายถึงพระโคตรของพระพุทธรูปที่ว่าทรงอยู่ในวงศ์โคตมะ

พระพุทธรูปองค์นี้ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ทรงพระราชศรัทธา โปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นไว้เป็นถาวรวัตถุในพระพุทธศาสนา เล่ากันมาว่าเมื่อปีมะโรงอัฐศก จุลศักราช ๑๒๑๘ (พ.ศ. ๒๓๕๕) กำนันอินกับนายยังบุตร ไครคนหนึ่งนอนฝันไปว่าจับช้างเผือกได้ที่ชายป่า ต่อมาก็ได้พากันไปขุดมันนกกที่ชายป่า ห่างดงศรีมหาโพธิ์ เมืองฉะเชิงเทรา ประมาณ ๓ เส้น ได้พบพระพุทธรูปหล่อด้วยทองคำเนื้อหกหนัก ๘ ตำลึง จึงนำมามอบให้พระเกรียงไกรกระบวนยุทธ ปลัดเมืองฉะเชิงเทรา ซึ่งได้นำขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายรัชกาลที่ ๔ ทรงพระกรุณาตรัสสั่งว่า พ่อลูกสองคนนี้มีความกตัญญูต่อพระศาสนาและพระเจ้าแผ่นดิน เมื่อขุดได้พระทองคำของมีค่าเช่นนี้ ก็ควรจะนำไปขุดหลอมจ่ายขายแจกเอาเป็นประโยชน์ส่วนตัว ก็หาทำไมกลับยังมีน้ำใจ



พระนirmanทราย



ภายในพระอุโบสถ

นำมาถวาย จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานเงินรางวัล ๘ ชั่ง แล้วโปรดให้เจ้าพนักงานเชิญขึ้นหอเสฐียรธรรมปรีต พร้อมด้วยพระกึ่งทองคำองค์น้อย

ครั้นต่อมาปีวอก โทศก จุลศักราช ๑๒๒๒ (พ.ศ. ๒๔๐๑) ได้มีผู้ร้ายลอบลักเอาพระกึ่งทองคำองค์น้อย ซึ่งตั้งคู่กันกับพระทองคำไป ความทราบถึงพระเนตรพระกรรณได้ตรัสสั่งว่า พระทองคำที่กำนันอินกับนายยังบุตรถวายนั้น เป็นของมีค่ายิ่งกว่ามาก กว่า ควรที่อายผู้ร้ายจะลักไปด้วย ก็เพอญให้แคล้วคลาด ไม่สูญไปเป็นครั้งสอง ทั้งเมื่อผู้ขุดได้ก็หาได้ทำให้มีอันเป็นอันตรายไม่ จึงเป็นนิมิตอัศจรรย์อยู่ โปรดเกล้าฯ พระราชทานนามถวายพระทองคำองค์นั้นว่า พระนิรันตราย ต่อมาโปรดฯ ดำริพระราชทานแบบให้พระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าประดิษฐวรการปั้นหุ่นตามแบบที่ทรงศึกษาพุทธลักษณะ ซึ่งต่างจากความนิยมแต่โบราณ กล่าวคือ ให้มีความเป็นอย่างแบบมนุษย์สามัญมากขึ้น ปางทรงนั่งสมาธิเพชร ครองจีวรอย่างพระคณะธรรมยุติกนิกาย แล้วให้เจ้าพนักงานหล่อขนาดหน้าตัก ๕ นิ้วกึ่งด้วยทองคำสวมพระพุทธรูปนิรันตราย องค์นั้นอีกชั้นหนึ่ง แล้วโปรดฯ ให้หล่อด้วยเงินบริสุทธิ์ขึ้นอีกองค์ เป็นของคู่กันทรงนำไปประดิษฐาน ณ หอพระสุราลัยพิมาน ในพระบรมมหาราชวัง กรุงเทพมหานคร ส่วนองค์ทองคำนั้นโปรดให้เชิญออกงานในพิธีต่าง ๆ โดยตั้งบนโต๊ะเบื้องขวาของพระแท่นมณฑล มีพระราชพิธีสัมภัจฉรฉิน เป็นต้น

ภายหลังต่อมา ทรงพระราชดำริว่า พระสงฆ์ธรรมยุติกนิกาย ซึ่งทรงดำริจัดตั้งขึ้น เพื่อให้ประพฤติตามหลักพระธรรมวินัยเคร่งครัด ได้มีผู้นิยมเจริญรอยตามพระราชดำริมากขึ้น จนมีผู้ศรัทธา

บริจาคตัพย์สร้างพระอารามถวายเฉพาะไว้แก่คณะสงฆ์ธรรมยุติก-  
นิกายหลายแห่ง ทรงเห็นว่าควรมีสิ่งทีละ็กเป็นสัญลักษณ์สืบไป  
ในภายหน้าจึงในปีมะโรง สัมฤทธิศก จุลศักราช ๑๒๓๐ (พ.ศ.  
๒๔๑๑) ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระองค์เจ้าประดิษฐวรการ  
คุมช่างหล่อถ่ายแบบพิมพ์พระนิรันตรายขึ้นใหม่ด้วยทองเหลือง  
แล้วจะกะไหล่ทองจำนวน ๑๘ องค์เท่ากับปีเสวยราชย์ และยังทรง  
พระราชดำริจะหล่ออีกปีละองค์ตลอดพระชนมายุ แลพระพุทธ  
ที่ลอกพิมพ์ทรงหล่อใหม่นี้พระราชทานถวายนามเหมือนกันหมดว่า  
พระนิรันตรายพระหล่อใหม่ยังมีทั้งกะไหล่ทอง ก็มีเหตุอันมิคาด  
ฝันเกิดขึ้น กล่าวคือพระองค์สวรรคตเสียก่อน การจึงค้างอยู่ พระ  
ราชโอรสขึ้นเสวยราชย์สืบสันตติวงศ์เฉลิมพระนามาภิไธยว่า พระ  
บาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เจริญรอยตามพระยุคลบาท  
โปรดเกล้าฯ ให้ช่างดำเนินการกะไหล่ทองต่อมาจนสำเร็จบริบูรณ์  
ทั้ง ๑๘ องค์ แล้วพระราชทานไปตามพระอารามต่าง ๆ ที่คณะสงฆ์  
ธรรมยุติกนิกายครองวัด เพื่อเป็นเครื่องระลึกถึงองค์ผู้จัดตั้งนิกาย  
ขึ้นเช่นวัดบวรนิเวศ วัดบรมนิวาส วัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมาราม  
เป็นต้น ส่วนวัดนิเวศธรรมประวัตินี้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า  
เจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ พระราชทานมาพร้อมกับพระพุทธนฤมล  
ธรรมโฆภาส และให้ประดิษฐานบนหิ้ง ตรงหน้าเรือนแก้วชั้นล่าง ทรง  
พระราชอุทิศถวายแด่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระ-  
บรมราชชนกนาถ และวัดนี้ก็ยังเป็นวัดแห่งคณะธรรมยุตส่วนหนึ่ง  
ต่อจากวัดราชประดิษฐสถิตยมหาสีมาราม

พระนิรันตรายนี้ ได้ตั้งไว้บนหิ้งหน้าเรือนแก้ว ตั้งแต่วันจันทร์  
เดือน ๔ ขึ้น ๑๑ ค่ำ ปีขาล สัมฤทธิศกจุลศักราช ๑๒๔๐ พุทธศักราช  
๒๔๒๑ เป็นต้นมาจนทุกวันนี้.

พระพุทธรูปสำแดงพระอาการนั่งลอยภาค  
ตั้งอยู่ข้างทิศตะวันออก  
พระพุทธรูปยืนจอมกรม ตั้งอยู่ข้างทิศตะวันตก  
เรือนแก้วพระประธาน

พระพุทธรูปทั้งสองพระองค์นี้ ในครั้งแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้กรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรสตรวจดูปางพระพุทธรูปต่าง ๆ แล้วให้เจ้าพนักงานช่างหล่อ ๆ ขึ้นไว้ด้วยทองเหลืองทั้ง ๓๗ ปาง ทรงถืออกเป็นแบบสร้างพระพุทธรูปพระชนมพรรษาประจำแผ่นดินเสียสามปาง นอกนั้นยังคงอยู่อีก ๓๔ ปาง ตั้งไว้ในพระอุโบสถในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ครั้นพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเถลิงถวัลยราชสมบัติ ซึ่งทรงพระกรุณาโปรดให้กะไหล่ทองพระทั้ง ๓๗ องค์นี้ แล้วให้จารึกที่ฐานว่า ทรงพระราชอุทิศถวายสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินในกรุงทวารวดีศรีอยุธยา ๓๓ องค์ ตั้งแต่สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ อุทองจนถึงสมเด็จพระบรมราชาเอกทัศอนุรักษราชมนตรี ยกเสียแต่ขุนวรวงษาธิราช เป็นพระเจ้าแผ่นดิน ๓๓ องค์ แลทรงพระราชอุทิศถวายเจ้ากรุงธนบุรีอีกองค์ ๑ เป็น ๓๔ กงเหลืออยู่อีก ๓ องค์ คือที่มีพระอาการต้องกันกับพระพุทธรูปพระชนมพรรษาในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็ทรงพระราชอุทิศถวายพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทั้งสามพระองค์ สำหรับการพระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา ในวัดพระศรีรัตนศาสดา

ราม ภายหลังจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ให้สร้างหอราชกรมานุสร  
เป็นที่ไว้พระพุทธรูปปางต่าง ๆ ซึ่งทรงพระราชอุทิศถวายสมเด็จพระ  
พระเจ้าแผ่นดินกรุงทวาราวดี และกรุงธนบุรี ๓๔ พระองค์ หอราช  
พงศานุสรณ์ไว้พระพุทธรูปซึ่งทรงพระราชอุทิศถวาย พระบาท-  
สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทั้งสามพระองค์ในบรมราชวงศ์นี้ ตั้งอยู่หลัง  
พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดารามทั้งสองหอ เชิญพระพุทธรูป  
ทั้ง ๓๗ พระองค์ขึ้นไว้ ณ คู่มือทั้งสองนั้นโดยสมควร ก็แลพระ  
พุทธรูปซึ่งทรงพระราชอุทิศถวายสมเด็จพระศรีสรรเพชญ์ที่ ๕  
ปราสาททองนั้น คือพระปาง เมื่อทรงนั่งลอยถาดมรุปาयाศซึ่งนาง  
สุชาดาถวาย เมื่อวันที่จะได้ตรัสรู้แก่นุตรสัมโพธิญาณ หน้าคัก  
ยาว ๕ นิ้ว ๓ กระเบียด สูง ๑๒ นิ้ว ทั้งถาด จารึกว่า ทรงพระราช  
อุทิศถวายสมเด็จพระรามาธิบดีศรีปราสาททอง พระนามซึ่งเรียก  
สมเด็จพระรามาธิบดีนี้ ตามแบบพงศาวดารเจ้าฟ้าอุทุมพร ซึ่ง  
เป็นพระเจ้าแผ่นดินที่ ๓๒ ในกรุงทวาราวดีศรีอยุธยา พระพุทธรูป  
สำหรับสมเด็จพระรามาธิบดีที่สามพระนารายณ์มหาราชนั้นทรง  
ยื่นยกพระบาทซ้ายก้าวจงกรม พระหัตถ์ทั้งสองปกพระเพลา ฐาน  
กว้าง ๕ นิ้ว ๓ กระเบียด สูง ๑๖ นิ้ว ตั้งแต่ฐานถึงยอดพระรัศมี  
จารึกว่าทรงพระราชอุทิศถวายสมเด็จพระนารายณ์มหาราช พระ-  
พุทธรูปทั้งสองพระองค์นี้เมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว  
เสด็จพระราชดำเนินขึ้นมาฉลองวัดชุมพลนิกายาราม เมื่อจุลศักราช  
๑๒๒๖ ก็ได้เชิญมาตั้งในพระอุโบสถสมโภชบูชาด้วย แล้วเชิญ  
กลับลงไปกรุงเทพฯ ในครั้งนี้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้า  
อยู่หัว ทรงพระราชดำริว่าภูมิจานที่นี้เป็นที่เดิมของพระเจ้าอยู่หัว  
ปราสาททอง จึงได้มาทรงสร้างพระราชนิเวศน์เป็นครั้งแรก สมเด็จพระ

พระนารายณ์มหาราชนั้นก็ได้เสด็จมาประทับอยู่ที่นี้ แลเมื่ออัครรรยต่าง ๆ เป็นที่ปรากฏพระเกียรติยศในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็ได้ทรงปฏิสังขรณ์พระราชวังขึ้นใหม่ เหมือนหนึ่งเป็นผู้สร้างใหม่ในครั้งหลัง พระบาทสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินทั้งพระองค์นี้ ควรจะมีสิ่งซึ่งสำหรับระลึกถึงพระเกียรติยศอยู่ในเกาะบางปะอินนี้ จึงทรงเห็นว่าพระพุทธรูปนิรันตรายเป็นที่หมายในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงได้ทรงพระกรุณาโปรดให้ช่างหล่อพระพุทธรูป ๒ ปาง ซึ่งทรงพระราชอุทิศถวายพระเจ้าอยู่หัวประสาททอง แลสมเด็จพระนารายณ์มหาราชตามขนาดแบบเดิมด้วยทองเหลืองกะไหล่ทองคำเชิญมาพร้อมด้วยพระพุทธรูปนฤมลธรรมโฆภาสแล้วประดิษฐานไว้บนที่นั่งข้างเรือนแก้วทั้งขวา ซ้าย ข้างตะวันตกออกพระพุทธรูปเสด็จนั่งลอยลาดทรงพระราชอุทิศถวายสมเด็จพระศรีสรรเพชญ์ที่ ๕ ราชธิดาเบศร์ประสาททอง ห้างข้างตะวันตก พระพุทธรูปเสด็จยกพระบาทก้าวจงกรม ทรงพระราชอุทิศถวายสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๓ พระนารายณ์มหาราช เพื่อเป็นที่นมัสการของชนทั้งปวง และเป็นที่ระลึกพระเกียรติยศของสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินทั้ง ๒ พระองค์นั้นสืบไป พระพุทธรูปทั้งสองพระองค์นี้ได้ตั้งไว้แต่วันจันทร์เดือน ๔ ขึ้น ๑๑ ค่ำ ปีชวด สัมฤทธิศก พระพุทธศก พระพุทธศาสนกาลล่วงแล้ว ๒๔๒๑ พุทธศก จุลศักราช ๑๒๔๐

## ๒๘ พระขอฝน

พระพุทธลักษณะปางทรงยื่น พระหัตถ์ขวายกขึ้นแสดงอาการ กวักทำนองขอฝน พระหัตถ์ซ้ายทรงยกขึ้นเสมอสะเอวดูราวคล้าย กับรองรับน้ำฝน เล่ากันว่าพระปางนี้แรกสร้างในเมืองคันธาระ ประเทศอินเดียราว พ.ศ. ๔๐๐ จึงเรียกพระนามอีกอย่างว่า พระ คันธาระ หรือพระคันธารราษฎร์

พระขอฝนนี้ กำหนดสร้างขึ้นเป็นปางหนึ่งของพระพุทธเจ้า โดยกล่าวตามตำนานว่า สมัยพุทธกาลเมื่อพระพุทธองค์ประทับ อยู่ที่พระเชตวันวิหาร ในเมืองสาวัตถี ครั้งหนึ่งได้เกิดฝนแล้งอย่างมาก ผู้คนอดอยากขาดน้ำใช้สอยและบริโภค สระใหญ่ ๆ ทุกสระแห้งขอดไปหมด ผู้คนเดือดร้อนในกรรหาน้ำกินน้ำใช้ พระองค์จึง ตรัสเรียกพระอานนท์ให้นำผ้าชุบธรรมมาถวาย ทรงเอาชายข้างหนึ่ง ตวัดพาดพระอังสะ (ขวา) ยกพระหัตถ์ขวาเรียกน้ำฝน ส่วนพระหัตถ์ ซ้ายยกขึ้นรองรับทันทีใดนั้นฝนก็ตั้งเค้าและตกลงมาเป็นอันมากผู้คน และสัตว์ทั้งหลายได้พึ่งพระบารมีรอดตายจากอดน้ำมีสุขสืบมา

การที่โปรดเกล้าฯ ให้มีพระขอฝนก็เนื่องโดยที่บริเวณบางปะอิน เป็นถิ่นที่ทำนากันเป็นส่วนมาก จึงต้องการฝนตามฤดูกาล ในบาง ฤดูกาลอาจมีการผันแปรอากาศวิปริตฝนไม่ตกต้องตามฤดู เป็น เหตุให้เกิดความทุกข์ยาก เพื่อเป็นหลักมิ่งขวัญของชาวบางปะอิน จึงโปรดให้สร้างพระขอฝนขึ้น เล่ากันว่า ในบางปีฝนฟ้าไม่ต้อง ตามฤดูกาลก็โปรดเกล้าฯ ให้ทำพิธีขอฝน มีการทำบุญขอฝนมาแต่ ครั้งรัชกาลที่ ๕ แต่ก็มีไม่กี่ครั้งเท่านั้น ในวันทำบุญจะมีพระสงฆ์ นั่งสวดเจริญพระพุทธมนต์รอบ ๆ องค์พระเป็นวงกลม แล้วชาวไร่ ชาวนาก็นั่งล้อมรอบนอกอีกชั้นหนึ่ง การสวดขอฝนนั้นประมาณ เวลาราว ๑ ชั่วโมง และมักจะปรากฏมีฝนตั้งเค้าและตกลงมาทั่ว บริเวณ เป็นที่ชุ่มชื้นร่มเย็นแก่ชาวบางปะอินอย่างมากในครั้งนั้น



พระคันธารราษฎร์



ต้นพระศรีมหาโพธิ์

## ต้นพระศรีมหาโพธิ์

ต้นพระศรีมหาโพธิ์นี้ เป็นเมล็ดพันธุ์พระศรีมหาโพธิ์จากพุทธคยา ประเทศอินเดีย พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ทรงได้เมล็ดพันธุ์มาแล้วพระราชทานแก่พระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ กรมขุนพรพินิต (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว) ทรงเพาะ ครั้นเมื่อเพาะขึ้นเป็นต้นแล้ว ก็ได้กราบบังคมทูลขอพระราชทานไว้ ๓ ต้น ในรัชกาลที่ ๕ ทรงนำไปปลูกที่วัดเทพศิรินทราวาสกรุงเทพมหานครต้นหนึ่งวัดมณีชลขันธ์ลพบุรีต้นหนึ่ง และต้นนี้ อีกต้นหนึ่ง ในพ.ศ. ๒๔๔๓ พระเจ้าลูกเธอพระองค์เจ้าหญิงศรีวิไลยกรมขุนสุพรรณภาควดี สิ้นพระชนม์ ทรงพระราชดำริว่า พระศรีมหาโพธิ์ต้นนี้ได้เจริญงอกงามขึ้นราวกันกับเมื่อลูกหญิงศรีวิไลย ประสูติ จึงถือเอาเป็นเหตุที่จะนำพระศพไปเผาที่ได้ต้นพระศรีมหาโพธิ์นี้ ความสนุกในงานเมรุครั้งนั้น มีปรากฏเล่าอยู่ในเรื่องสี่แผ่นดิน ของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมชแล้ว

ทางด้านใต้ต้นพระศรีมหาโพธิ์ โปรดเกล้าฯ ให้ก่อซุ้มเรือนแก้วอย่างแบบศิลปะตะวันตก ตั้งพระเจดีย์บรรจุอัฐิพระเจ้าลูกยาเธอพระองค์เจ้าศรีวิไลยลักษณสุนทรศักดิ์กัลยาวัตติ กรมขุนสุพรรณภาควดี เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๘



พระราชกิจรายวัน

ใน

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ที่เกี่ยวข้อง

วัดนิเวศธรรมประวัติ



บันทึกที่

ศิลปะและวัฒนธรรม

วันจันทร์ เดือน ๑ ขึ้น ๑๒ ค่ำ ปีมฤกษ นพศก จุลศักราช ๑๒๓๕  
(๑๗ ธันวาคม ๒๔๒๐)

....บ่าย ๕ โมงเศษได้ดูการที่วัด สั่งให้ทำที่ตั้งพระสาวกอีก  
๖ องค์ ที่เสาโบสถ์และเติมข้างหลังหอนั้นออกไปอีก กับที่หน้า  
โบสถ์ผนัง ๒ ข้างของประตูกลางนั้นจะติดแผ่นศิลา จะจารึกประกาศ  
ทำวัดนี้.....

วันอังคาร เดือน ๑ ขึ้น ๑๓ ค่ำ ปีมฤกษ นพศก จุลศักราช ๑๒๓๕  
(๑๘ ธันวาคม ๒๔๒๐)

.....บ่ายเกรงซีเอาแผ่นที่ในโบสถ์ที่ให้ไปคิดที่ตั้งพระให้ดูแล้ว  
ไปที่ศาลเจ้าบูชาแล้วกลับมา ลงเรือไค้ด้วยกรมนคร ไปดูกำแพง  
สวนที่ท่าใหม่ และฝั่งพระที่นั่งอุทยานภูมิเสถียร แล้วลงเรือกลับมา  
จอดดูละครอยู่ตรงกระไดขึ้นสวนข้างปราสาท เล่นเรื่องไกรทอง  
ฆ่าชาละวันของพระยามหามนตรีแก้สินบน เป็นละครตลกอยู่จน  
เวลาพลบค่ำ กลับ ๒ ทุ่ม ไปกินข้าวที่เมื่อวานนี้ ที่โรงละครมีละคร  
ต่อไป แล้วกรมขุนบดินทรมาเล่นสักวา มีหลวงสิทธิสรเมตติมาอีก  
วงหนึ่ง กินข้าวแล้วลงไปช่วยกรมขุนคิดสักวา แล้วแจกผ้าพื้นพวก  
สักวา ๔ ลำ เป็นคน ๖๔ คน ผ้า ๖๔ ผืน ตัวนายแจกผ้าห่มนอนสกอต  
รวม ๑๑ ผืน แล้วกลับขึ้นไปจุดดอกไม้เล่นอยู่จน ๘ ทุ่ม กลับเข้า  
ไปข้างใน

วันอาทิตย์ เดือนยี่ แรม ๕ ค่ำ ปีมุข สัมฤทธิศก จุลศักราช  
๑๒๔๐ (๑๒ มกราคม ๒๔๒๑)

พระองค์เจ้าประดิษฐจุฑามายถวายว่าด้วยการกะไหล่พระพุทธรูป  
และพระสาวกวัดนิเวศธรรมประวัติ ได้ปรึกษากับพระสุพรรณ  
รัตนพิจิตร คิดจะแซ่แทน ให้ทองน้อยลงพระสุพรรณไม่ยอมว่าแซ่

นั้นทองไม่ลงในพระหมดสูญไปด้วยน้ำเซ่นน้ำชุบแล้วไม่ทันด้วย เห็น  
จะสู้กะไหลไม่ได้ด้วยทองไม่บ่าไปที่อื่น ๆ แกจึงคิดจะกะไหลแทน  
พระให้บางหน้อยให้ทองน้อยลง เดิมกะไว้ พระประธานองค์พระหนัก  
๘ ตำลึง แทน ๑ ชั่ง ๕ ตำลึง พระสาวกองค์ละ ๕ ตำลึง ๘ องค์  
ทอง ๒ ชั่ง แทน ๆ ละ ๓ ตำลึง รวมทอง ๑ ชั่ง ๔ ตำลึง รวมทั้ง  
หมด ๔ ชั่ง ๑๗ ตำลึง จะลดแทนพระลง พระประธานกะไหลแต่  
เพียง ๑ ชั่ง แทนพระสาวกกะไหลแต่เพียงแทนละ ๒ ตำลึง รวม ๑ ชั่ง  
รวมทั้งสิ้น ๔ ชั่ง ๘ ตำลึง ก็บจะคิดผ่อนดูเรื่องกะไหลอีก และพระ  
คราวนี้เล็กจะเข้ามากะไหลโรงทอง

วันศุกร์ เดือน ๔ ขึ้น ๑ ค่ำ ปีชวด สัมฤทธิศก จุลศักราช  
๑๒๔๐ (๒๑ กุมภาพันธ์ ๒๔๒๑)

เวลาบ่าย เสด็จพระราชดำเนินไปทอดพระเนตรงานที่วัด  
นิเวศ ธรรมประวัติ

วันเสาร์ เดือน ๕ ขึ้น ๒ ค่ำ ปีชวด สัมฤทธิศก จุลศักราช  
๑๒๔๐ (๒๒ กุมภาพันธ์ ๒๔๒๑)

เวลาเที่ยง เสด็จพระราชดำเนินทอดพระเนตรการวัดนิเวศ  
ธรรมประวัติ

วันอาทิตย์ เดือน ๔ ขึ้น ๓ ค่ำ ปีชวด สัมฤทธิศก จุลศักราช  
๑๒๔๐ (๒๓ กุมภาพันธ์ ๒๔๒๑)

เวลาเที่ยงเศษเสด็จพระราชดำเนินทอดพระเนตรงานที่วัด  
นิเวศธรรมประวัติ และปลับปลาโรงโขนเหมือนวันก่อน

วันจันทร์ เดือน ๔ ขึ้น ๔ ค่ำ ปีชวด สัมฤทธิศก จุลศักราช  
๑๒๔๐ (๒๔ กุมภาพันธ์ ๒๔๒๑)

เวลาบ่าย เสด็จทอดพระเนตรงานที่วัดนิเวศธรรมประวัติ

เมื่อเวลาประทับอยู่บนกุฎีสมภาร เกิดเพลิงไหม้ที่โรงจันทอศัยอยู่ริม  
วังกรมหมื่นพิชิตปรีชากร จึงเสด็จพระราชดำเนินกลับมาประทับ  
ให้ช่วยกันดับเพลิง

วันอังคาร เดือน ๔ ขึ้น ๕ ค่ำ ปีมะเส็ง สัมฤทธิศก จุลศักราช  
๑๒๔๐ (๒๕ กุมภาพันธ์ ๒๔๒๑)

เวลาบ่าย เสด็จทอดพระเนตรงานวัดนิเวศธรรมประวัติตามเคย  
เหมือนวันก่อน

วันพุธ เดือน ๔ ขึ้น ๖ ค่ำ ปีมะเส็ง สัมฤทธิศก จุลศักราช ๑๒๔๐  
(๒๖ กุมภาพันธ์ ๒๔๒๑)

เวลาบ่าย เสด็จพระราชดำเนินทอดพระเนตรงานที่วัดนิเวศ  
ธรรมประวัติเหมือนดังวันก่อน

วันศุกร์ เดือน ๔ ขึ้น ๘ ค่ำ ปีมะเส็ง สัมฤทธิศก จุลศักราช  
๑๒๔๐ (๒๘ กุมภาพันธ์ ๒๔๒๑)

เวลาบ่าย เสด็จพระราชดำเนินทอดพระเนตรงานที่วัดนิเวศ  
ธรรมประวัติเหมือนอย่างวันก่อน

วันเสาร์ เดือน ๔ ขึ้น ๙ ค่ำ ปีมะเส็ง สัมฤทธิศก จุลศักราช ๑๒๔๐  
(๑ มีนาคม ๒๔๒๑)

เวลาเช้าวันนี้เรืออรรคเรศรัตนาศน์ รับพระพุทธรูปปฏิมากร  
และรูปพระอรรคสาวก และพระธรรม ๑๐๘ สมุดและพระสงฆ์  
๑๐ รูป ขึ้นไปพักที่วัดเชิงเลนเกาะใหญ่

วัน ๑ ๑<sup>๐</sup> ๔ ค่ำ ถึง วัน ๕ ๑<sup>๔</sup> ๔ ค่ำ ไม่ได้จดไว้

วัน ๖ ๑<sup>๕</sup> ๔ ค่ำ ปีมะเส็ง สัมฤทธิศก จุลศักราช ๑๒๔๐  
(๓ มีนาคม ๒๔๒๑)

เวลาเช้าทรงบาตร พระสงฆ์ที่รับของไทยธรรมที่พลับพลา

เข้ารับในสวน ในพระราชวัง เวลาเช้า ๕ โมงเศษ พระสงฆ์ฝ่าย  
 มหานิกาย ๕๘ รูป มีหม่อมเจ้าพระพุทธรูปบาทนปีถันธน์เป็นประธาน  
 ซึ่งได้สวดมนต์ในพระอุโบสถเมื่อเวลาเย็นวานนี้ นั้น ไปรับพระราช  
 ทานฉันที่โรงเลี้ยงหรือโรงรับพระ ที่หน้าพระอุโบสถข้างซ้าย แล้ว  
 เสร็จพระราชดำเนินไปประทับในพระอุโบสถ พระสงฆ์ธรรมยุติกา  
 ๑๐ รูป มีกรมพระปวเรศวริยาลงกรณ์เป็นประธาน รับพระราช  
 ทานฉัน และเลี้ยงที่การเปรียญ ๒๐ รูป พระสงฆ์ ๓๐ รูปนี้ เป็น  
 การเลี้ยงในการมาบูชา ครั้นพระสงฆ์รับพระราชทานฉันแล้ว  
 เสด็จพระราชดำเนินทรงถวายของพระมหานิกายที่โรงเลี้ยงแล้ว เสด็จ  
 เข้าไปในพระอุโบสถมีพระสงฆ์ธรรมยุติกา ๒๐ เศษ มีกรมพระ-  
 ปวเรศวริยาลงกรณ์เป็นประธาน นายหุ่นบุตรพระพิทักษ์เทพธานี  
 ปลัดกรุงเก่า ซึ่งถวายตัวเป็นมหาดเล็กได้ขอบรรพชา และขออุปสมบท  
 ในพระอุโบสถ กรมพระปวเรศวริยาลงกรณ์เป็นพระอุปัชฌาย์พระ  
 ศาสนโสภณที่ธรรมวโรคมเป็นพระกรรมวาจา เมื่อบวชแล้วเสด็จ  
 พระราชดำเนินประทับพลับพลาทอดพระเนตรโขนแล้วเสด็จประทับ  
 พลับพลาไปรยทาน

วันเสาร์ เดือน ๔ แรม ๑ ค่ำ ปีชวด สัมฤทธิศก จุลศักราช  
 ๑๒๔๐ (๘ มีนาคม ๒๔๒๑)

เวลาบ่ายโมงเสด็จพระราชดำเนิน โดยกระบวนเหมือนวัน  
 ก่อนประทับในพระอุโบสถพระธรรมไตรโลกถวายเทศนาปฏิสังขรณ์  
 กัณฑ์ ๑ แล้วเสด็จพระราชดำเนินประทับพลับพลาทอดพระเนตร  
 โขน และมีเทศนาธรรมทานที่การเปรียญ ๓ กัณฑ์ คือพระมหาอิม  
 วัดจักรวรรดิราชาวาส ๑ พระมหาแสง วัดสุทัศน์เทพวราราม ๑  
 พระมหาคำ วัดมหาธาตุ ๑ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้า

น่องยาเธอ พระองค์เจ้าวรรณกร ๑ พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้า  
 ดิศวรกุมาร ๑ พระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้าโสณบัณฑิตย์ ๑ ทั้ง  
 ๓ พระองค์ถวายขององค์ละกัณฑ์ เวลาบ่าย ๔ โมงเศษเสด็จขึ้นเกย  
 ปลุกใหม่ สำหรับทรงโปรยทานตรงหน้าพลับพลา ทรงโปรยทาน  
 แก่ราษฎรแล้วเสด็จไปประทับในพระอุโบสถ พราหมณ์เบิกแว่น  
 เวียนเทียนสมโภชแล้วเสด็จกลับประทับพลับพลา ทรงโปรยทาน  
 และทอดพระเนตรรำง้าวคู่ ๑ แล้วทรงจุดดอกไม้เพลิงบูชา

ในวันนี้ งานทั้งปวงคงเล่นอยู่ตามเดิม เป็นแต่เปลี่ยนรำโกม  
 รำไทย เป็นฉวนรำกระดาศเหมือนวานนี้ แล้วเสด็จทอดพระเนตรโขน

วัน ๑<sup>๑</sup> ๔ ค่ำ ถึง วัน ๖<sup>๑</sup> ๔ ค่ำ ไม่ได้จดไว้

วัน ๗<sup>๑</sup> ๔ ค่ำ ปีชวด สัมฤทธิศก จุลศักราช ๑๒๔๐

เวลาบ่ายโมงเศษเสด็จพระราชดำเนินที่เทพมณเฑียรเทวราช  
 ทรงนมัสการแล้ว พระราชทานโต๊ะถม หีบถม ซองถม แก้มิสเตอร์  
 ยุงกิงแกรซี ผู้ทำวัดนิเวศธรรมประวัติ ขณะนั้นพระสงฆ์ลงมารับ  
 เสด็จที่ในพระอุโบสถ แล้วเสด็จลงทรงเรือพระที่นั่งโสภณภควดี  
 ล่องกลับลงมาเวลาบ่าย ๒ โมง ถึงกรุงเทพฯ เวลาบ่าย ๕ โมงเศษ

วันที่ ๓๘๘๘ วัน ๖<sup>๑</sup> ๘ ค่ำ ปีเถาะ เอกศก ๑๒๔๑ (๔  
 กรกฎาคม ๒๔๒๒)

....เสด็จทรงเรือพระที่นั่งโสภณภควดี เสด็จพระราชดำเนิน  
 โดยชลมารคไปเวลาเที่ยง

เวลาบ่าย ๕ โมงถึงพระราชวังบางปะอิน เสด็จศาลพระเจ้า  
 ปราสาททอง แล้วเสด็จวัดนิเวศธรรมประวัติทรงจุดเทียนพรรษา  
 แลทรงแจกผ้าขาว อุบาสก อุบาสิกา เสด็จกลับพระที่นั่งวโรภาศ  
 พิมาน

วันที่ ๓๘๘๕ วัน ๗<sup>๑</sup>/<sub>๒</sub> ๘ ค่ำ ปีมะแม เอกศก ๑๒๔๑ (๕  
กรกฎาคม ๒๔๒๒)

เสด็จพระราชดำเนินวัดนิเวศเวลาเที่ยง ถวายพุ่มพระราช  
คณะพระฐานานันต์แล้วเสด็จกลับ

วันที่ ๓๘๘๐ วัน ๑<sup>๑</sup>/<sub>๓</sub> ๘ ค่ำ ปีมะแม เอกศก ๑๒๔๒ (๖  
กรกฎาคม ๒๔๒๒)

เช้า ๓ โมงเศษเสด็จวัดนิเวศธรรมประวัติทรงปฏิบัติพระสงฆ์  
ราชาคณะพระครูฐานานันท์ในกรุงแล้วพระราชทานฉันแล้วทรงประเคน  
พุ่มแลเทียนที่ในพระอุโบสถ เหมือนที่กรุงเทพฯ แล้วเสด็จกลับ  
พระราชวัง

เวลาบ่ายทั้งไป ถวายพุ่มที่วัดนิเวศธรรมประวัติ

วันที่ ๓๘๘๑ วัน ๒<sup>๑</sup>/<sub>๔</sub> ๘ ค่ำ ปีมะแม เอกศก ๑๒๔๑ (๗  
กรกฎาคม ๒๔๒๒)

เวลาเช้าเสด็จพระราชดำเนิน พร้อมด้วยข้างในตักบาตรวัด  
นิเวศแล้วถวายผ้าอาบน้ำฝน มีเทศนากัณฑ์ ๑

เวลาเย็นมีสวดมนต์ฉลองพระที่นั่งวโรภาสพิมานพระสงฆ์  
วัดนิเวศ ๘ รูป ทรงประเคนผ้าไตร แล้วสวดมนต์ที่พระที่นั่งไอศวรรย  
ทิพยอาสน์ ๕ รูป พระวัดชุมพลทรงประเคนผ้าสบงจีวรแล้วสวด  
มนต์

วันที่ ๓๘๘๗ วัน ๓<sup>๑</sup>/<sub>๕</sub> ๑๒ ค่ำ ปีมะแม เอกศก ๑๒๔๑  
(๒๑ ตุลาคม ๒๔๒๒)

เวลาบ่าย ๒ โมงเสด็จวัดนิเวศธรรมประวัตินมัสการแล้ว  
เสด็จทอดพระเนตรการ ทรงแจกเงินเด็กนักเรียนที่วัดแล้วเสด็จกลับ  
เสด็จขึ้นทรงเรือในสวน

วันที่ ๓๕๕๕ วัน ๕ ๕ ๑๒ คำ ปีเถาะ เอกศก ๑๒๔๑ (๒๓ ตุลาคม ๒๔๒๒)

เวลา ๒ ทุ่มเศษ เสด็จวัดนิเวศธรรมประวัติ เสด็จเข้าในพระอุโบสถทรงจุดเทียน นมัสการพระลอยถาด พระจงกรม ซึ่งตั้งบนธรรมาสน์ ทรงศีลแล้ว พระสงฆ์สวดมนต์ โปรดให้กรมหมื่นนเรศ แจกเงินอุบาสิกา อุบาสก แล้วเสด็จกุฎีพระศาสนโสภณ เวลายาม เสด็จกลับ

วันที่ ๔๐๐๐ วัน ๖ ๑๐ ๑๒ คำ ปีเถาะ เอกศก ๑๒๔๑ (๒๔ ตุลาคม ๒๔๒๒)

เวลา ๔ โมงเศษเสด็จวัดนิเวศธรรมประวัติ เป็นกระบวนเรือแก่งมีเรือกระบวนเสด็จประทับในพระอุโบสถเลี้ยงพระสงฆ์ที่สวดมนต์เวลานี้ พระสงฆ์รับพระราชทานฉัน แล้วเชิญพระลอยถาด พระจงกรมขึ้นตั้งที่ ขณะนั้นประโคมดนตรีสังข์พิณพาทย์ แล้วเสด็จกลับมา พระราชทานสัญญาบัตรนายดี บิดาพระอมรา เป็นขุนปฏิบัติชินบุตร พระราชทานเสื้อเข็มขาบ เสื้อขาวผ้าม่วง กับเงิน ๑ ชั่ง ๑๐ ตำลึง โปรดให้กรมหมื่นนเรศทำเรือนให้หลังหนึ่ง เสด็จขึ้น เวลาค่ำ เสด็จทอดพระเนตรแห่ผ้าป่าที่พลับพลาหน้าพระที่นั่งวโรภาสพิमान แล้วมาฉลองในสระ มีโขน ละคร หนังเพลง เสด็จออกประตูหน้า ๕ ทุ่ม เสด็จขึ้นกระบวนแห่ผ้าป่า แห่เรือตั้ง แตร ๒ ลำ พิณพาทย์ ๔ ลำ กลองแขก ๒ ลำ เรือไชยเป็นเรือผ้าป่า ๑ ลำ เรือศรีเป็นเรือปรีชา ๒ ลำ เรือคู่ชัก ๒ ลำ เป็นเรือปรีชาเหมือนกัน

วันที่ ๔๐๗๒ วันอาทิตย์ เดือนยี่ แรม ๘ คำ ปีเถาะ เอกศก ๑๒๔๑ (๔ มกราคม ๒๔๒๒)

....เช้า ๔ โมงเสด็จวัดนิเวศธรรมประวัติ นมัสการทั่วทุก

แห่งแล้วทอดพระเนตรงาน แล้วทรงแจกเงินเด็กเรียนหนังสือที่  
หอนั้นเสด็จกลับ ๕ โมง เสวยมีโทรเลขถึงพระองค์เจ้าสวัสดิประวัติน  
ให้ซื้อหนังสือพระราชพงศาวดารหนังสือราชาธิราช แสดงกิจจานุกิจ  
มงคลที่ป็นีมาถวายไว้ที่วัดสำหรับจะให้เด็กอ่าน

วันที่ ๔๐๘๕ วันศุกร์ เดือน ๓ ขึ้น ๕ ค่ำ ปีเถาะ เอกศก ๑๒๔๑  
(๑๖ มกราคม ๒๔๒๒)

เช้า ๒ โมง เสด็จวัดนิเวศธรรมประวัติพร้อมด้วยข้างใน  
เลี้ยงขนมเบื่องแลถวายผ้าจ่าน้ำพระยา สำรับทำมาแต่ในพระราชวัง  
พระวัดนิเวศก่อรูปฉันทนาการเปรียญพระวัดชุมพล ๑๐ รูป ฉันท  
ศาลาหน้าพระอุโบสถด้านแม่น้ำหรือข้างในไปตีที่ศาลาริมน้ำด้านพระ  
ราชวัง ฉันทแล้วเสด็จไปทอดพระเนตรกุฎีพระสงฆ์แลแจกเงินเด็ก  
เรียนหนังสือ แล้วเสด็จกลับเวลา ๕ โมงเช้า....

วันอาทิตย์ เดือน ๓ ขึ้น ๑๑ ค่ำ ปีระกา ยังเป็นฉศกจุลศักราช  
๑๒๔๖ (๒๔ พฤษภาคม ๒๔๒๘)

เวลาจวนย่ำค่ำ เสด็จออกทรงเรือพระที่นั่งแก่งเสด็จไปประทับ  
ทำวัดนิเวศธรรมประวัติ เพื่อจะทรงเยี่ยมเยียนกรมพระปวเรศวริยา  
ลงกรณ์ กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส และพระเจ้าลูกเธอพระองค์เจ้าณ  
๔ พระองค์ ซึ่งโปรดเกล้าฯ ให้เชิญเสด็จขึ้นมาพักอยู่ วัดนิเวศธรรม  
ประวัติ แต่ ณ วันศุกร์ เดือน ๓ ขึ้น ๕ ค่ำ เสด็จพระราชดำเนินเข้า  
ไปในพระอุโบสถก่อน ทรงนมัสการแล้วตรัสกับพระอมราภีรักจิต  
ฐานานุกรมเปรียญ ซึ่งมารับเสด็จอยู่ในพระอุโบสถแล้ว เสด็จเฝ้า  
กรมพระปวเรศวริยาลงกรณ์ ณ ที่ตำหนักแล้วเสด็จไปตำหนักกรม  
หมื่นวชิรญาณวโรรส ซึ่งพักอยู่ที่กุฎีพระอมราภีรักจิต แล้วเสด็จ  
มาเยี่ยมพระเจ้าลูกเธอพระองค์เจ้าณ ๔ พระองค์ ซึ่งพักอยู่ศาลา

การเปรียญ แล้วเสด็จพระราชดำเนินลงเรือพระที่นั่ง กลับมาประทับ  
พระราชวังเสด็จขึ้นเวลาทุ่ม ๑

วันที่รัชกาล ๓๑๓๕ วันพฤหัสบดี เดือน ๗ ขึ้น ๑๔ ค่ำ ปีชวด  
สัมฤทธิศก ๑๒๕๐ (๒๔ พฤษภาคม ๒๔๒๑)

เป็นวันวิสาขบูชา มี เวลาเช้าพระสงฆ์วัดนิเวศธรรมประวัติ  
วัดชุมพลนิกายาราม ๓๔ รูป เข้ารับบิณฑบาตในพระราชวัง พระเจ้า  
อยู่หัวเสด็จลงทรงบาตรเจ้าพนักงานได้จัดการที่จะเดินเทียบแล  
มีเทศนา ที่พระอุโบสถวัดนิเวศธรรมประวัติ ครั้นเวลาเย็นฝนตก  
ไปจนค่ำพระเจ้าอยู่หัวไม่เสด็จพระราชดำเนิน โปรดเกล้าฯ ให้กรม  
หมื่นสมมตอมรพันธุ์เสด็จไป มีเทศนา พระอมรรักษ์จิตถวายเป็นเทศน์  
ตอนประสูติสมัย เครื่องบูชาภัณฑ์ผ้าไตร ๑ วัตถุเป็นมูลค่าจตุปัจจัย  
๓ ชั่ง

วันที่รัชกาล ๓๑๓๖ วันศุกร์ เดือน ๗ ขึ้น ๑๕ ค่ำ ปีชวดสัมฤทธิ  
ศก ๑๒๕๐ (๒๕ พฤษภาคม ๒๔๓๑)

เวลาเช้าพระสงฆ์ ๓๕ รูป เข้าไปรับบิณฑบาตในพระราชวัง  
ครั้นเวลาค่ำ พระเจ้าอยู่หัวเสด็จลงเรือพระที่นั่งเก่งทองไปประทับ  
วัดนิเวศธรรมประวัติ เสด็จประทับทอดพระเนตรนักเรียนร้อง  
ถวายชัยมงคล โปรดให้สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชทรงแจกเงิน  
อาจารย์ กิ่งคำลิ่ง นักเรียนคนละสลึง แล้วเสด็จประทับในพระอุโบสถ  
ทรงจุดเทียนเครื่องนมัสการ แล้วเสด็จไปบูชาพระคันธารราษฎร์  
พระศรีมหาโพธิ์และพระเจดีย์ที่หลังพระอุโบสถ แล้วเสด็จมาประทับ  
หน้าพระอุโบสถโปรดเกล้าฯ ให้พระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการ  
แลพวกอุบาสก อุบาสิกา เดินเทียบรอบพระอุโบสถแล้วเสด็จเข้า  
ในพระอุโบสถ พระมหาธรรมเวโถถวายเทศนา โปรดเกล้าฯ ให้

พวกอุบาสิกาเข้าไปฟังเทศนา โปรดให้แจกเงินพวกฟังเทศนาคนละ  
 +๑๑ เสด็จกลับเวลา ๕ ทุ่มเศษ

วันที่รัชกาล ๓๑๓๑ เสาร์ เดือน ๗ แรม ๑ ค่ำ ปีชวด สัมฤทธิศก  
 ๑๒๕๐ (๒๖ พฤษภาคม ๒๔๓๑)

เวลาเช้าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จลงทรงบาตรใน  
 พระราชวัง ครั้นเวลา ๒ ทุ่มเศษ พระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนิน  
 วัดนิเวศธรรมประวัติ ทรงจุดเทียนนมัสการ แลมีการเดินเทียนดังเช่น  
 วันก่อนแล้วมีเทศนาพระมหาพิณทโรถวายเทศนาตอนปรินิพพาน  
 แล้วเสด็จกลับพระราชวัง ๕ ทุ่มเศษ

วันที่ ๓๑๔๕ วันเสาร์ เดือน ๗ แรม ๘ ค่ำ ปีชวด สัมฤทธิศก  
 ๑๒๕๐ (๒ มิถุนายน ๒๔๓๑)

เวลา ๒ ทุ่มเศษพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินไปวัด  
 นิเวศธรรมประวัติ นักเรียนในวัดนั้นร้องเพลงถวายชัยมงคล โปรด  
 ให้สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช ทรงแจกเงินอาจารย์แลนักเรียน  
 แล้วเสด็จเข้าในพระอุโบสถทรงจุดเทียนนมัสการ แล้วเสด็จประทับ  
 หน้าพระอุโบสถ โปรดให้มีการเดินเทียน แล้วเสด็จประทับในพระ  
 อุโบสถมีเทศนาธาตุวิภังคกัณฑ์ ๑ เทศน์ยังไม่ทันจบเสด็จกลับ  
 โปรดให้แจกเงินอุบาสิกาด้วย

## พระธรรมเจดีย์

อยู่ชิดกำแพงภายในบริเวณวัดทางด้านทิศตะวันตกของพระอุโบสถเป็นศิลาใหญ่ ๔ ก้อน สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงกำหนดขึ้นไว้เป็นดิศกุลอนุสรณ์ ใช้เป็นที่บรรจุอัฐิของผู้ที่เนืองอยู่ในสายราชสกุล “ดิศกุล”

ศิลาใหญ่ก้อนกลาง มีจารึกว่า

### ปพฺพโตปมคธา

ยถาปี เสลา วิปฺลา  
สมนฺตา อนุปริเยยฺยุ  
เอวํ ชรา จ มจฺจุ จ  
ขตฺติเย พุราหุมนเณ เวสุเส  
น กิณฺจิจิ ปรีวชฺเชติ  
น ตตฺถ หตฺถินํ ภูมิ  
น จาปี มนฺตยฺทุเชน  
ตสฺมา หิ ปณฺ ฑิโต โปโส  
พฺพุเช ฌมฺเม จ สงฺฆเ  
โย ฌมฺมจารี กาเยน  
อิเชว นํ ปสฺสนฺติ

นภํ อานฺจจ ปพฺพตา  
นิปฺโปเถนฺตา จตฺตุทิสา  
อิหฺวตฺตฺนฺติ ปาณินอ  
สุทฺเท จณฺฑาทลปฺกุกฺเส  
สพฺพเมวาภิมตฺตฺติ  
นํ รถานํ น ปตฺติยา  
สกุภา เชตฺถํ ฌเนน วา  
สมฺปสฺสํ อตฺถมตฺตโน  
ธีโร สทฺธํ นิเวสเย  
วาจาเย อุตฺ เจตฺสา  
เปจฺจ สกุเค ปโมทฺตีติ.

## คำแปล

ภูเขาทั้งหลาย แล้วด้วยศิลา อันไพบุลย์ สูงจรดฟ้า กลิ้งบด  
สัตว์มาโดยรอบทั้งสี่ทิศ แม้นั้นใด

ความแก่และความตาย ย่อมครอบงำสัตว์ทั้งหลายฉนั้นนั้น  
เป็นกษัตริย์ก็ตาม เป็นพราหมณ์ก็ตาม เป็นพลเมืองก็ตาม  
เป็นไพร่ก็ตาม เป็นคหบดีก็ตาม เป็นกุลิเทหยาภยาก็ตาม มิได้  
ละเว้นสิ่งอะไร ๆ ไว้ ย่อมครอบงำสัตว์ทั้งปวงทีเดียว

กฏแห่งช่วงทั้งหลาย ย่อมไม่มี ในความแก่และความตาย  
นั้น

กฏแห่งรถทั้งหลาย แห่งพลเดินเท้า ย่อมไม่มี  
อนึ่ง อันใคร ๆ ไม่อาจเพื่อจะชนะความแก่ตายนั้น ด้วย  
การสู้รบ ด้วยเวทมนตร์ หรือด้วยทรัพย์

เหตุนั้นแล ผู้เป็นบัณฑิต เมื่อเห็นประโยชน์ของตน  
ผู้มีปัญญา ควรปลุกความเชื่อในพระพุทธ พระธรรม และ  
พระสงฆ์

ผู้ใดเป็นผู้ประพฤติธรรมด้วยกาย ด้วยวาจา หรือด้วยใจบัณฑิต  
ทั้งหลาย ย่อมสรรเสริญผู้นั้น ในโลกนี้ทีเดียวผู้นั้นละโลกนี้ไปแล้ว  
ย่อมบันเทิงในสวรรค์.

## ด้านหลังศิลาใหญ่นี้มีจารึกว่า

พระธรรมเจดีย์ เหนือที่บรรจุพระอัฐิธาตุ  
สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ

กรมพระยาดำรงราชานุภาพ อิศสริยลาภบดินทร  
สยามวิชิตินทรวโรปการ มโหฬารรัฐประศาสน์  
ปิยมหาราชวรานุศิษฏ์ ไฟศาลราชกฤตยการ  
โบราณคดีประวัติศาสตร์โกศล กัมภีร์นิพนธ์นิรุกติปฎิภาณ  
ราชบัณฑิตวิธาน นิตกรรมสมรรถ  
ศึกษาภีวัฒนปิยวาท ขันดีสัตยตรีสุจริตธาดา  
วิมลรัตนปัญญาอาชวศรัย พุทธาทิไตรสรณาทร

พิเศษคุณภรณ์ธรรมิกนาถบพิตร

พระองค์เจ้าดิศวรกุมาร

พระราชบุตรพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

๒๔๐๕ - ๒๔๘๖

## ศิลาก่อนใหญ่ด้านเหนือ มีจารึกว่า

ก่อนศิลาประกอบธรรมเจดีย์อันนี้

กรมพระดำรงราชานุภาพทรงประดิษฐานไว้

สนองพระคุณเจ้าจอมมารดาชุ่ม รัชกาลที่ ๔

ท่านอุปัติเมื่อ พ.ศ. ๒๓๗๘ ถึงอสัญกรรมเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๖

ศิลาใหญ่ทางใต้ มีจารึกว่า  
ที่บรรจุอัฐิธาตุท่านเป็นผู้บูรพการี  
ของ

เจ้าจอมมารดาชุ่ม พระสนมเอกรัชกาลที่ ๔  
เจ้าจอมมารดาของสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ

แท่นศิลาก้อนกลาง ด้านหน้าใต้ฐานล่างมีช่อง เป็นที่บรรจุ  
อัฐิธาตุของราชสกุลดิศกุล



๑๖๖๗ - ๑๖๖๗

๑๖๖๗ ค.ศ. อเนกบรรณคดีฉบับที่ ๑๖๖๗ ค.ศ. อเนกบรรณคดี



พระปางนาคปรก  
สมเด็จพระพุทธเจ้าองค์ที่ ๓๓ แห่งพระพุทธเจ้า ๓๒ พระองค์  
ที่เมืองนาคปรก (เมืองนาคปรก) จังหวัดสุพรรณบุรี

พระปางนาคปรก





- หิน** ประกอบด้วยแร่หลายชนิด แยกได้ ๓ ประเภท
- หินอัคนี** เกิดจากความร้อนและความกดดันภายในพิภพ เช่น หินแอนดีไซต์ หินแกรนิตสีชมพู และหินไดออไรท์ ฯลฯ
- หินตะกอน** เกิดจากการสลายตัวและการทับถมของดิน เช่น หินปูน หินทราย หินกรวด และศิลาแลง ฯลฯ
- หินแปร** เกิดจากการเปลี่ยนแปลงสภาพของทั้งหินอัคนีและหินตะกอน เช่น หินควอร์ตไซต์ หินไนส์ และหินชนวน ฯลฯ
- แร่** เกิดจากธาตุประกอบกัน เช่น แร่แม่เหล็ก (แมกเนไทท์) แร่ฟลูออไรด์ ฯลฯ



- ๑ ที่บรรจุอัฐิของ สมเด็จพระนเรศวรมหาราช
- ๒ ที่บรรจุอัฐิของ บรรพบุรุษเจ้าจอมมารดาชุ่ม ในรัชกาลที่ ๔
- ๓ ที่บรรจุอัฐิของ เจ้าจอมมารดาชุ่ม
- ๔ ที่บรรจุอัฐิของ หม่อมและโอรสธิดาของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช
- ๕ ที่บรรจุอัฐิของ หม่อมเจ้าพัฒนา
- ๖ ที่บรรจุอัฐิของ หม่อมเจ้าดิศฐานวดี
- ๗ ที่บรรจุอัฐิของ หม่อมเจิม
- ๘ ที่บรรจุอัฐิของ หม่อมเจ้าพรพิลาศ, หม่อมเจ้าสุกรวรรดิศ
- ๙ ที่บรรจุอัฐิของ หม่อมคำคุณ
- ๑๐. ที่บรรจุอัฐิ (ว่าง ๑๕ ที่)
- ๑๑. ที่บรรจุอัฐิ (ว่าง ๑๕ ที่)
- ๑๒. ที่บรรจุอัฐิ (สำรองไว้โดยพลเรือเอกหม่อมเจ้าทศพรวรรดิศ)
- ๑๓. ที่บรรจุอัฐิของ เศษ-สอาด กงสายสินธุ์



## ลำดับเจ้าอาวาส

- องค์ที่ ๑. พระอมราภีรักจิต (อ่อน อมโร ป.ธ.๔) ครองวัด ๖ ปี จากพ.ศ. ๒๔๒๑-๒๔๒๓ ภายหลังลาสิกขาบท เข้ารับราชการมีบรรดาศักดิ์เป็นพระยาพฤตมาธิบดีศรีสัตยานุการ (อ่อน โคมลวรรณนะ)
- องค์ที่ ๒. พระธรรมราชานุวัตร (แสง พุทฺธทตฺโต ป.ธ. ๕) ครองวัด ๒๕ ปี จาก พ.ศ. ๒๔๒๓-๒๔๕๒ มรณภาพ
- องค์ที่ ๓. พระภัทรศีลสังวร (สารท อธิสโก) ครองวัด ๒๓ ปี จาก ๒๔๕๒-๒๔๗๕ มรณภาพ
- องค์ที่ ๔. พระราชมนู (ศรีนทรโท ป.ธ.๕) ครองวัด ๒๕ ปี จาก ๒๔๗๕-๒๕๐๐ มรณภาพ
- องค์ที่ ๕. พระราชธรรมโมลี (พิมพ์ ปญฺญาทีโป ป.ธ.๖) ครองวัด ๗ ปี จาก ๒๕๐๐-๒๕๐๗ ย้ายไปดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดสิริจันทรมิต ต.เขาพระงาม อ.เมือง จ.ลพบุรี และเจ้าคณะจังหวัด ลพบุรี, สระบุรี (ธรรมยุต) เมื่อ ๒๓ กรกฎาคม ๒๕๐๗ ปัจจุบัน ได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์ เป็นที่พระเทพวรคุณ
- องค์ที่ ๖. พระญาณดิลก (ทองใส กตฺฐโร ป.ธ.๔) ครองวัดแต่ พ.ศ. ๒๕๐๗ จนถึง พ.ศ. ๒๕๒๗ ได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์เป็นที่พระราชวราานุวัตร เจ้าอาวาสองค์ปัจจุบัน

## ภาคผนวก

### อนุสาวรีย์คุณปลัดเสงี่ยม

(คุณพระเสน่หามนตรี)

พระพี่เลี้ยงพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๕

คุณปลัดเสงี่ยม (คุณพระเสน่หามนตรี) เป็นธิดาพระพงศ์  
นรินทร์ (เจ้าฟ้าทศพงศ์) พระราชโอรสสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี  
กับกรมบริจาทักดีศรีสุदारักย์ (นิม เดิมเป็นเจ้าฟ้า) พระธิดาพระเจ้า  
นครศรีธรรมราช (หลวงนายสิทธิ หนู) กับอัครชายา ทองเหนียว

มารดาคุณปลัดเสงี่ยมชื่อคุณหญิงจับ เป็นธิดาพระยาสมุท  
สงคราม (สร) ราชนิกุลบางช้างกับเจ้าคุณหญิงแก้ว (ต้นสกุล ณ  
บางช้าง) พระน้องนางคนเล็กของสมเด็จพระอมรินทราบรมราชินีใน  
รัชกาลที่ ๑

พระยาเสน่หามนตรี (น้อยเอียด ณ นคร) สามีคุณปลัดเสงี่ยม  
เป็นบุตรคนที่ ๕ ของเจ้าพระยานครศรีธรรมราช (น้อย) พระราช  
โอรสสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี กับคุณหญิงปรางหรือเล็ก (เดิมเป็น  
เจ้าฟ้า) น้องนางร่วมชนกชนนีกับกรมบริจาทักดีศรีสุदारักย์ (นิม)

ท่านผู้หญิงอินมารดาพระยาเสน่หามนตรี (น้อยเอียด ณ นคร)  
เป็นธิดาพระยาพินาศอัครี (หม่อมราชวงศ์ราชตระกูลกรุงเก่า)  
เข้าใจว่าเป็นลูกผู้พี่น้องกับพระอักษรสมบัติ (ม.ร.ว.ทับ) บิดาเจ้า  
จอมมารดาทรัพย์ในรัชกาลที่ ๓ ซึ่งมารดาเจ้าจอมมารดาทรัพย์เป็น  
ราชนิกุลรัชกาลที่ ๓ (เจ้าจอมมารดาสมเด็จพระ กรมหมื่นมมาตยา  
พิทักษ์พระชนกสมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินีในรัชกาลที่ ๔)

เพราะปรากฏในหนังสือจดหมายเหตุหลวงอุดมสมบัติว่า ร.๓ ทรง  
 กู้นเศยสนิทสนมตรัสเรียก “พื่อน” และทราบจากลูกหลานเจ้าพระยา  
 บดินทร์เดชาอนุชิต (แย้ม ฦ นคร) ว่าเคยเป็นพระพี่เลี้ยงพระองค์ท่าน  
 มาด้วย

มารดาท่านผู้หญิงอินเป็นราชินิกุลบางช้างสายท้าวแก้วผลึก  
 (น้อย) นายตลาดบางช้างสมัยกรุงศรีอยุธยา เป็นน้องคนเล็กของ  
 พระอัยยิกาของสมเด็จพระอมรินทราบรมราชินีในรัชกาลที่ ๑

คุณปลัดเสงี่ยมมีพี่น้องร่วมบิดามารดา คือ

๑. คุณหญิงศิลา เป็นพระพี่เลี้ยง ร.๕
๒. คุณชาย สวาสดิ์ เป็นนายพลพาย
๓. คุณพระเสงี่ยมเสนาหามนตรี หรือคุณปลัดเสงี่ยม

### พี่น้องร่วมบิดา คือ

๔. คุณหญิงกุหลาบ
๕. คุณหญิงเฟือก
๖. คุณหญิงจิ้น
๗. คุณหญิงกลิ่น
๘. คุณหญิงเวก เป็นภรรยานายท้าววงศ์ ฦ นคร มารดา  
 จอมมารดาปรักเล็ก ในกรมพระราชวังบวรวิชัยชาญรัชกาลที่ ๕  
 จอมมารดากรมหมื่นชาญชัยบวรยศต้นสกุลกาญจนวิชัย ฦ อยุธยา
๙. คุณชายนุด
๑๐. พระนรินทรราช ต้นสายสกุลพงศ์สิน
๑๑. คุณหญิงปลับเป็นหม่อมห้ามกรมหมื่นภูมินทรภักดี  
 เป็นหม่อมมารดา ม.จ.หญิงสารภี ลดาวัลย์

๑๒. คุณพระนมจัน เป็นพระนม ร.๕

๑๓. คุณหญิงจีบ

๑๔. คุณหญิงหรั่ง

๑๕. คุณชายชม

๑๖. คุณชายฉาย

๑๗. คุณพระนมขาว เป็นพระนมสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระจักรพรรดิพงษ์

คุณปลัดเสงี่ยมมีบุตรคนเดียว คือ นายสนิทศสสถาน (พร้อม ฦ นคร ต้นสายสกุล จาตุรงค์กุล) สมรสกับคุณหญิงเขียน บุณนาค ธิดาพระสุริยะภักดี (สนิท บุณนาค) บุตรคนใหญ่ของสมเด็จพระยาบรมมหาพิชัยญาติ (ทัต บุณนาค) กับท่านผู้หญิงน้อย (ชูโต) มารดาคคุณหญิงเขียนช่อคุณศรี (ฦ บางช้าง) ธิดาพระยาอุไทยธรรม (กลาง ฦ บางช้าง) กับคุณหญิงนวม (วสุธาร) น้องร่วมบิดา มารดากับคุณปลัดขำ และคุณสุวรรณ เมื่อมีสกุลสัมพันธ์กัน คือ ฦ นคร, ชูโต, บุณนาค และ ฦ บางช้าง จึงได้รับพระราชทานนามสกุลว่า “จาตุรงค์กุล”

คุณปลัดเสงี่ยมเมื่อสามถึงอนิจกรรมแล้วเข้ามาอยู่ในพระบรมมหาราชวังรับราชการ เข้าใจว่าก่อนแต่งงานท่านคงได้อยู่มาแล้ว เพราะบิดาท่านเป็นเจ้ากรมหมอลวง มารดาท่านก็เป็นราชินิกุลที่สนิท พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๔ ทรงตั้งให้เป็นปลัดช่วยราชการเจ้าคุณหญิงนุ้ม บุณนาค (เรียกกันว่าเจ้าคุณดำหนักเดิม) ธิดาสมเด็จพระยาบรมมหาพิชัยญาติกับท่านผู้หญิงน้อย (ชูโต) คุณเลขาธิการฝ่ายพระดำหนักเดิม คุณปลัดเสงี่ยมมีหน้าที่

เป็นพระอภิบาล พระราชโอรส, ธิดาในสมเด็จพระเทพศิรินทร์  
 ทั้ง ๔ พระองค์ต่างพระเนตรพระกรรณสมเด็จพระยาสุदारัตน์  
 ราชประยูร เพราะทรงเป็นกำพร้าสมเด็จพระบรมราชชนนีขณะนั้น  
 คุณศิวาสีเป็นพระพี่เลี้ยงสมเด็จพระเจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ ต่อมาคุณ  
 ศิวาสีถึงอนิจกรรมคุณปลัดเสงี่ยมจึงรับหน้าที่แทน พระเจ้าอยู่หัว  
 รัชกาลที่ ๕ ทรงเรียกคุณปลัดเสงี่ยมว่า “คุณหลัดน้อย” มาตั้งแต่รับ  
 สั่งได้จนตลอดมามิได้เปลี่ยนเลย และด้วยเหตุนี้เองที่อนุสาวรีย์  
 ของคุณปลัดเสงี่ยม (หรือคุณพระเสน่หามนตรี) จึงมาตั้งประดิษฐาน  
 อยู่ ณ วัดนิเวศธรรมประวัติ พ.ศ. ๒๔๒๑



# อ้างอิง

- ๑ หนังสือราชินิกุลบางช้าง
- ๒ หนังสือราชินิกุล ร.๓ และ ร.๕
- ๓ หนังสือพระราชวิจารณ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่องจดหมายเหตุความทรงจำของกรมหลวงนรินทรเทวี
- ๔ หนังสือจดหมายเหตุหลวงอุดมสมบัติ
- ๕ หนังสือตำนานวังเก่าพระนิพนธ์ ม.จ. แดง งอนรถ
- ๖ คำบอกเล่า



สมชาย พิเศษฐกุลสุนทร

๕ มิถุนายน ๒๕๒๘

ภาพโดย ศักดิ์ชัย สุนทรญาณกิจ



พิมพ์ที่ โรงพิมพ์เทียนวัฒนา (หน้าวิทยาลัยอาชีวฯ)  
 ข 7/1 ถ.ป่าโทน จ.พระนครศรีอยุธยา 13000  
 โทร. (035) 241578, 322443 แฟกซ์ 241578





พระอโศกตัดทอนแล้ว